ma
dowe
ów
owych

Vol. misc. inscr.

Pisma urzędowe z czasów rozbiorowych.

[Amtliche Schriften aus der Zeit der Theilungen.]

X. MICHAŁA OSSOWSKIEGO
O
URZĄDZENIU STAROSTW
RADA Y PROJEKT DO PRAWA.

Nos Legem bonam a mala, nulla alia nisi naturæ norma dividere possumus; hæc autem in opinione existimare, non in natura posita, dementis est.
Cic. Lib. I. de Leg.

Już to pół-trzecia roku dochodzi, iak podałem naypierwszy Proiekt o przeistoczeniu Starostw i wszelkich Królewszczyzn w Dobra Ziemiańskie Dziedziczne, pod tytułem: = *O pomnożeniu Dochodow Publicznych, z wynalezieniem Kapitału Publicznego ku zasileniu nowych potrzeb Rzeczypospolitey.* — Co do istoty rzeczy, tego samego i dzisiay iestem zdania; ale wyznać powinienem, że co do układu Proiektu pierwszego w całey iego osnowie, życzyłbym niektóre rzeczy widzieć inaczey ułożone, ieżeli ten tak ważny zamiar przyidzie do skutku, bo inne na ten czas okoliczności zniewalały mię, abym przypuścił w postępowaniu prawidła takie, ktoreby odwrócić były mogły wszelką przeciwność; a razem sądziłem tak potrzebny w tym Dziele pośpiech, iż rzeczą niebespieczną zdawało się podawać układ roboty doskonalszey z przedłużeniem czasu; życzyłem, ile w tamtey porze życzyć należało, prędkiego wynalezienia nowego a trwałego Funduszu dla Skarbu Rzeczypospolitey, a razem i czasowey na początkowe zakłady woyskowe pomocy. — Nieoddzielnie zaś upatrywałem i tego, aby przemiana ogólney własności Ziemskiey Dziedzictwem do Rzeczypospolitey należącey, na własność Ziemiańską prywatną, koniecznie do skutku przyiść mogła. Bo taką ustawę w Prawodawctwie Polityczno-Ekonomicznym znam pierwszym węgielnym kamieniem dalszych Praw i Urządzeń ku zapewnieniu trwałości, i wzrostu bogactw kraiowych. Obawiałem się zaś w owym czasie, by rzecz sama z istoty tak dobra nie upadła, ieżeli wykonanie iey dla zupełney swoiey doskonałości znacznie przedłużone być miało.

Teraz, kiedy Rzeczpospolita podwyższyła iuż dochod Skarbu Publicznego z Królewszczyzn, ocalaiąc razem Prawa doczesnych Possessorow; kiedy zaradzono iuż pierwszym zakładowym potrzebom woyskowym: zmieniły się szczęśliwie okoliczności, iż można rzecz z siebie dobrą zrobić sposobem iak naylepszym, chociażby takowe dzieło więcey czasu zabrać miało. A nawet w samey zwłoce ku tak istotnemu zamiarowi użytey, znaleść można nowy rzeczywisty Fundusz, zręcznego nadstawienia tym czasem dochodu Skarbowego i powiększenia iego razem na zawsze. — Ośmielam się tedy ieszcze raz podać ten Proiekt z stosowną do rzeczy i do czasu poprawą. — Podaię tym chętniey, iż pociągniony iestem do tego od Osob z Składu Seymowego, ktorych

 zdanie

zdanie poważam, i wyſoką cnotę ſzanuie; zachęcony nawet i od tych godnych Mężow, ktorzy ſami w tym czaſie nad tą materyą pracowali, i w tymże celu Projekta ułożyli.

Aby zaś układ Projektu mego do Prawa niżey położony gotowe przynioſł z ſobą uſprawiedliwienie na przeciwko wątpliwościom i zarzutom, ktòreby przeciwko niemu wznowione, albo na nowo uczynione być mogły; winienem naypierwéy przełożyć te uwagi i prawidła, które przewodniczą mi w całym układzie, i we wſzyſtkich iego częściach.

I. O tym iuż dziſiay w całey Europie nie maſz wątpliwości między prawdziwie światłemi Ekonomiſtami i Statyſtami, iż oprócz tey Ziemi, która obròcona ieſt ku upewnieniu powſzechnego beśpieczeńſtwa na twierdze, albo ku potrzebie i wygodzie władzy rządowey, zaięta na Zamki i Pałace publiczne, na Domy Urzędowe, Sądowe, na Ratuſze, Szkoły, Kościoły, która nakoniec zaięta być może ku wygodzie i rozrywce całey powſzechności, i ku publiczney ozdobie, wſzelka inna ziemia użytkuiąca, wydaiąca dochod, a mianowicie dochod rolniczy i rolniczo-paſterſki, oraz wſzelkie użytki wieyſkiego gruntowego przemyſłu, nie powinna zoſtawać pod ogólnym Prawem właſności publiczney, ale powinna mieć ſzczególnych Dziedzicow, do którychby Prawem właſności wieczyſtey należała. Bo tak dopiero pożądane wydawać będzie owoce, gdy w miarę przywiązania iey właściciela, pracą, zabiegłością, przemyſłem, i nakładem iego coraz więcey ulepſzona będzie, nie zaś tylko na czas, wymierzonym do czaſowych zyſkow ſtaraniem iako tako utrzymywana. Nie może ſię tedy wzmagać tak ſporo i tak znacznie doſkonałe rolnictwo i wſzelki użyteczny przemyſł w tey obſzerney Ziemi, która Królewſzczyznami ieſt zaięta; w tych licznych i rozległych Dobrach, które ſame tylko Rzeczpoſpolitą za Dziedziczkę ſwoią znaią, a nie maią ſzczególnych właścicielow za wieczyſtym Prawem, lecz tylko zaſzczyconych Przywileiami, za doczeſnym Prawem tę ziemię poſiadaiących: gdy wſzelkie goſpodarſtwo nieinaczey wzraſta, tylko w miarę dołożoney pracy, i w miarę nakładu nowotwornych wydatkow. A zwyczaynie nikt tak uſilnie nie pracuie, i nie przemyśla, ani tak hoynie koſztow nie łoży, kiedy nie ieſt zapewniony, iż wſzelkie wynikaiące ztąd ulepſzenie i ſpodziewane korzyści, nie wątpliwie, i na zawſze właſnością iego zoſtaną, ktòrey iemu wolno będzie tak używać, i tak nią rozrządzać, iak ſam zechce; a gdy onę w całości do końca dni ſwoich dochowa, pewnym ieſt, że to wſzyſtko nie komu innemu, tylko miłym potomkom ſwoim zoſtawi.

Dopoki inaczey ſię dzieie, nie może powſtawać w kraiu tak powſzechnie porządek i przemyſł, nie będą ſię tak ſporo powiękſzać doſtatki obywatelſkie, i obfitość powſzechna; nie przyidzie tak rychło do takiego ſtopnia ogólne bogactwo i moc Narodu, w iakim prędko ſtanąć może, gdy do tego porządku od natury wſkazanego Prawa ſpołeczno-goſpodarſkie, czyli polityczno-ekonomicze przyſtoſowane zoſtaną.

Jeżeli widzieć ſię daią po kraiu naſzym różne opuſtoſzenia w Dobrach Ziemiańſkich dziedzicznych; nie wypada ztąd wnioſek, iżby właſność wieczyſta nie miała być powſzechnie pierwſzą zaſadą czynnieyſzego przemyſłu i hoynieyſzego nakładu. Przeciwne w tey mierze czynić wnioſki, byłoby to na wſpak obracać rozumowanie, iakoby chcąc twierdzić, ponieważ ſama wieczyſta właſność nie doprowadza Dziedzicow do nayrządnieyſzego Dobr ich utrzymywania. Więc oboiętną ieſt rzeczą

dobremu i zamożnemu Goſpodarzowi, czyli on będzie wieczyſtym właścicielem gruntu, czyli tylko doczeſnym. Prawo właſności wieczyſtey zawſze ieſt dzielną ſprężyną daiącą ſilny ruch goſpodarſtwu; lecz ſama ſprężyna w machinie powinnego ruchu nie ſprawi, ieżeli ta machina nie ieſt należycie złożona z właściwych ſobie części. — Wzmiankowanego opuſtoſzenia w wielu Dobrach Dziedzicznych ròżne zachodzą przyczyny, którym poprawa Prawodawctwa kraiowego i przyzwoite pomocy od Rządu zaradzić powinny. Z tym wſzyſtkim do porządku przez naturę wſkazanego urządzenia wſzelkie nieuchronnie ſtoſować potrzeba. A w tym porządku, co do rzeczy, o którey tu mówiemy, upewnienie właſności wieczyſtey nie może być zaprzeczone, kiedy pomimo głębſze rozumowania, proſtym inſtynktem człowieka ieſt wſparte. — Idźmy tylko wiernie za tym porządkiem, doydziemy do pożądanego kreſu pomyślności i ſławy Narodu. W ten czas dopiero wſzyſtko u nas ku uſzczęśliwieniu Rzeczypoſpolitey olbrzymim krokiem poſtępować będzie, i Polſka niezadługo na podziw całey Europie, inną, iak dotąd miała, poſtać weźmie.

Ale kto myśli, iż ten odwieczny bieg przyrodzenia innemi wynalazkami przewróci, a iednakowo wzroſtu bogactw kraiowych nie wſtrzyma, i nie opóźni, ten chyba przywłaſzcza ſobie moc dokazania tego ludzką ſiłą, aby kamień wewnętrzną mocą ſwoią nie upadał z gòry na ziemie, ale wznoſił ſię od ziemi przeciwko niebu.

Prawodawcy! ieżeli z innych źrzodeł wydobywać chcecie uſtawy, któremibyście uſzczęśliwiali Narod, pozory ſzczęścia okazać możecie, które złudzą do czaſu, ale prawdziwey i ſtałey ſzczęśliwości nie zabeśpieczycie. — Prawa wſzelkie ſpołeczne dla uſzczęśliwienia ludzi ſpołeczność ſkładaiących, i upomyślnienia ich loſu piſane, z natury człowieka dobrze zrozumianey, i z natury rzeczy głębokim badaniem i światłym wyśledzeniem w wſzelkich ſtoſunkach dobrze poznaney, wyciągnięte być powinny. Inaczyi wſzelkie uſtawy i wynalazki tym nieprzemiennym i odwiecznym Prawom przeciwne, nie mogą przynoſić ſpołeczeńſtwom ludzkim prawdziwey i ſtałey pomyślności. Zgoła żadne Prawa nie mogą być dobre, i w żaden ſpoſob z zdrowym rozumem i z proſtym rozſądkiem nie ſą zgodne, ieżeli ſą przeciwne naturze rzeczy, i wſzelkich tworow przyrodzonych, których używanie określaią, iako też kiedy ſą przeciwne naturze ludzi, dla których ſię ſtanowią. Coż albowiem przez naturę rozumieć chcemy? Zaiſte nie żadną ſamo-iſtność oddzielną od człowieka, iako i innych wſzelkich tworow, albo iakąś iſtotę pośrzedniczą między Stworcą i ſtworzeniem, któraby tymże ſtworzeniem władać miała, ale zwyczaynie rozumiemy przez ten wyraz: ogólny zbiór iſtotnych właſności każdey rzeczy, każdego tworu, podług których też rzeczy i te twory ieſteſtwo ſwoie utrzymuią, rozumiemy ogólny zbiór iſtotnych właſności, i przymiotow wrodzonych człowiekowi, podług których on zwykle czyni i poſtępuie. Co bynaymniey nie wyłąca powodow rozumu i światła religii. Owſzem to do zupełności natury człowieka dobrze zrozumianey koniecznie należy.

Nie ieſtże to więc prawdą nayoczywiſtſzą i naydowodnieyſzą, iż żadne takie Prawa pewne i ſtałe być nie mogą, któreby z naturą rzeczy, i z naturą człowieka zgodne nie były? Ponieważ całą moc ſtworzenia miałyby przeciwko ſobie natężoną, którą do czaſu tylko gwałtem i przemocą wſtrzymaćby mogły.

Ani to nie ieſt żaden wymyſł nowey Filozofii, albo przyſadne iakie nadciągnienie do Prawodawctwa, gubiącey ſię w ogółach ſamych Metafizyki. — Tak właśnie piſał Filozof, Polityk, i Mowca Rzymſki Cycero, uſilnie przekładaiąc tę prawdę ſwoim wſpółczeſnym w Kſiędze I. o Prawach Num: 44. *Nos Legem bonam a mala, nulla alia niſi naturæ norma dividere poſſumus; hæc autem in opinione exiſtimare non in natura poſita, dementis eſt.* Jakoby mówił; co do mnie: ja nie mam innego prawidła, podług którego różnićby można Prawo dobre od złego, iak tylko ſamo przyrodzenie, (to ieſt przyrodzenie człowieka, i przyrodzenie rzeczy podpadaiących używaniu człowieka) a prawdziwie bezrozumnymby ten być muſiał, ktokolwiek ſądziłby u ſiebie, że takowe Praw dobrych od złych rozróżnienie na poſpolitym mniemaniu, czyli na zwykłey uprzedzonego gminu opinii zaſadzać można.

Jeżeli rozciągnąłem ſię nieco nadto w wyłuſzczaniu tego wielkiego prawidła, którym wſzelkie uſtawy Prawodawcze proſtowane być maią, ſpodziewam ſię łaſkawego przebaczenia dla ſamey ważności tak powſzechney prawdy, którey mocy lekkim onéy przyſtoſowaniem do rzeczy moiey oſłabić nie chciałem, ominąć zaś nie mogłem, ponieważ na niéy ſzczególnie opiera ſię rozumowanie moie.

A gdy tak ieſt, że ziemia bądź nayurodzaynieyſza z ſiebie, w miarę dołożenia ſił ludzkich, Fizycznych i Moralnych, oraz w miarę hoynych nakładow, wydaie doſtatki rolnicze, i w większey obfitości, i w większey doſkonałości; co pochodzi z natury rzeczy. Człowiek zaś z wrodzonego ſobie uſpoſobienia, i z działaiącey w nim zawſze przyrody iego, naywięcey przywięzuie ſię do własności ſwoiey, którey poſiadanie zabeśpieczone ma dla ſiebie, i z potomkami ſwoiemi, co pochodzi z natury ludzkiey, która zawſze byt własny człowieka, i dogodność iego, tudzież własnych iego potomkow pierwſzym onemu wyſtawia celem, intereſſem i powinnością. Przeto i z natury rzeczy, i z natury człowieka wypada, iż wzroſt bogactwa kraiowego z Dóbr tak obſzernych Rzplitey inaczey zapewniony być nie może, tylko przeiſtoczeniem tego maiątku publicznego w Dziedzictwa Ziemiańſkie; gdy razem wartość ztąd wynikaiąca ogromny złoży kapitał, który ſtanie ſię Skarbem gotowym, i widzialny a niezawodny zaſob na walne przygody Rzplitey oznaczać będzie. W urządzeniu zaś ſwoim tenże Skarb gotowy dochod Skarbu Publicznego zaraz zwiększy, i ſtałość iego na zawſze zabeśpieczy. Co niżey z większą dokładnością wyiaśniemy.

Ale na boku ieſzcze zoſtawuiąc Rachunek Skarbowy, przyznać muſiemy, iż żaden fiſkalny widok nie powinien tak zwracać baczności Panuiącego, chociażby udzielnego iedno-władzcy, aby Skarbowe dochody bądź dobrze, bądź źle zrachowane w pierwſzym kładł rzędzie, niżeli zapewnienie trwałości, i wzroſtu powſzechnego bogactwa, które i pomyślności wſzyſtkich, i całey mocy Państwa nayiſtotnieyſzą ieſt zaſadą. — Dopieroż w Narodzie wolnym, w Rzplitey wſzelkie Prawa Ekonomiczne naypierwey dążyć powinny do upewnienia w kraiu trwałości, i wzroſtu bogactw powſzechnych, i wſzelkich doſtatkow obywatelſkich, które ſtanowią zamożność, i moc Narodu wolnego. Wzmocnienie Skarbu Publicznego łatwe zawſze i nieuciążliwe będzie, z udziału czyſtych dochodow obywatelſkich, kiedy te ich dochody ſzczęśliwym goſpodarſtwa udoſkonaleniem zwiększać ſię będą. Gdzie zaś przemyſłem i rządnością wzmagaią ſię doſtatki iednych, koniecznym związkiem rzeczy i czynności ludzkich naſtępować to muſi, że i drudzy dźwigaią ſię pomyślnie z niedoſtatku. Wſzyſtkich tedy iedney Oyczyzny ſynow,

wſzyſtkich iednego kraiu mieſzkańcow wſpolnym ieſt intereſſem, wſpolnym dobrem, aby każda część ich mieſzkalney ziemi takim ſpoſobem urządzoną zoſtała, któryby nayſkuteczniey zabeśpieczyć mogł powiękſzenie dobrego porządku w całym kraiu Polſkim, rozſzerzyć użyteczny przemyſł, i przyśpieſzyć naturalny wzroſt powſzechnego bogactwa.

Przykłady Zagraniczne utrzymywania Dobr Kameralnych, rownie zabytki feudalnych rządow i zwyczaiow, iakie dotąd u nas widziemy w zachowaniu Królewſzczyzn pod tytułem maiątku Rzplitey, i razem niby funduſzu nadgrody dla zaſłużonych, a w ſkutku ſamym zdobyczy dla można-władzcow, albo dla ſzczęśliwych bez zaſługi Dworakow, nic iuż popłacać nie mogą, kiedy rzecz ſama przeciwko iakieykolwiek powadze takich przykładow inny uſtanawia wnioſek, i inny wyſtawia rachunek, który ſzczęśliwość powſzechną kłaść każe za pierwſzy cel Prawodawctwa ſpołeczno-goſpodarſkiego, i tym prawidłem Uſtawy Rządowe określać, nie zaś do przykładow Kameralnych Prawa Republikantckie ſtoſować. A do tego rozchodzące ſię coraz więcey czyſte światło iedney z nayzbawiennieyſzych dla rodzaiu ludzkiego nauki Ekonomii Polityczney, rozpędza iuż doſyć ſporo grube dawnych wiekow ciemności, moc prawdy rozbiia błędy, ſamo doświadczenie należytym rachunkiem obiaśnione doprowadza Narody, pociąga nawet ſamych Panuiących jedno-władzcow do przeiſtoczenia natury Dobr Kameralnych, Koronnych bądź inaczey zwanych, ale tym podobnych w Dobra Ziemiańſkie Dziedziczne przedażą między Obywatelow rozdzielać ſię maiące. Oto w iednym prawie czaſie, kiedy odſunięty zoſtał w Stanach ſeymuiących Proiekt przedaży Staroſtw, i wyſtawiany był przeciwko niemu przykład zagranicznego Rządu w ſtałym zachowywaniu Dobr Kameralnych Jozef II. wydał uroczyſte rozkazy przedawania tych Dobr na wieczyſte Dziedzictwa. Oto Narod Francuzki przy odrodzeniu ſwoim, i wydobyciu ſię z pod Rządu Deſpotycznego między nayważnieyſzemi uſtawami Dobra Koronne na rozprzedanie przeznaczył. Więc iuż i przykłady obcego Rządu zaſtanawiać Stanow Rzplitey nie mogą, aby Królewſzczyzny wſzelkie w Koronie i w W. X. Litt. oſtatecznie na Dobra Ziemiańſkie Dziedziczne przeznaczone być nie miały.

Przeſtroga. Własności Ziemſkiey Funduſzu Kościelnego nietylko nie pociągam pod to poprzedzaiące rozumowanie o własności wieczyſtey, ale i owſzem za iey niewzruſzoną ſtałością ieſtem. A iaka w niey naſtąpićby miała poprawa ku większemu dobru powſzechnemu, i oraz ku większemu dobru Kościoła, w oſobnym Proiekcie myśl moią podam.

Nakoniec nie powinienem tu przepomnieć okazałego zarzutu, który na przeciwko przedaży Staroſtw uczyniony był i w iednym drukowanym piśmie, i w niektórych głoſach przy roztrząſaniu tey materyi: iakoby ztąd niezmierna wyniknąć miała dla Rzplitey utrata, i ledwo nie zguba oſtatnia przez alienacyą wieczyſtą tego nieoſzacowanego Dziedzictwa Skarbu Publicznego. Piſano i mowiono. To kiedy z czaſem wſzelkie prywatne maiątki Obywatelſkie poydą w gorę, maiątek Rzplitey iuż wzroſtu żadnego mieć nie będzie? A ia ſię pytam, iaka to polityka zakładać może udzielną Rządową ſiłę i moc Rzplitey w innym dzielnym maiątku, a nie w ogólney zamożności Narodu w powſzechnym dobrym mieniu Obywatelſkim? Jeżeli czyſta polityka udzielnych jednowładzcow nigdy nie powinna innego trzymać ſię porządku w uſtawach ſwoich Ekonomicznych; czego ſobie nie winna Rzplita? którey moc i pomyślność tym więcey ieſt pewna i ſtała, kiedy na pomyślności po-

wſzechney, i na ſiłach zamożnego Obywatelſtwa, zamożnego ludu za-
ſadzać ſię będzie. Gdzie Narod ſzczęśliwy, kray bogaty, tam dochod
Skarbu Publicznego nigdy nie będzie trudny, nigdy nie będzie niedoſta-
tni. Czymże dziſiay była cała Polſka ziemia, gdyby ſię była nie poroz-
dzielała na Dziedzictwa Obywatelſkie przez rożne nadania jednowła-
dnych Królów i Xiążąt, którzy zdawna w tym kraiu panowali? a na-
ſtępnie, i przez różne nadania Rzplitey w czaſie Seymow wieczyſtym
Prawem przyznane. Takiey ſamey natury były liczne Włości, które
dziſiay ſkładaią fortuny Obywatelſkie, iakiey ſą dotą Królewſzczyzny
pod ogólnym Prawem Dziedzictwa Rzplitey zoſtaiące. Dobrze ſię ſta-
ło, że dotąd Narod wolny poſiada zupełną właſnością takie liczne Do-
bra Ziemſkie. Bardzo dobrze ſię ſtanie, kiedy ta reſzta feudalnych za-
bytkow zniſzczona będzie.

Ale ieſzcze mylono ſię w ſamym rachunku, z powodu którego zdawało ſię tak
ważną rzeczą, zachować przy Rzplitey Dziedzictwo Staroſtw i Króle-
wſzczyzn wſzelkich. Upatrywano wzroſt wielki na przyſzłość tegoż
Dziedzictwa i dochodu z niego aż do takiego ſtopnia, że pewnie za lat
ſto naſtępcy naſi mogliby wolnemi zoſtać od wſzelkiego podatku, ma-
iąc zupełny fundusz w ſamych Królewſzczyznach; gdy z porownania
czaſow przeſzłych, dochod teraźnieyſzy całkowity, mogłby ſię we
czworo powiękſzyć, i za ſto lat odtąd do 40 milionow Złł. Polſkich na
rok uczynić. Daymy albowiem, żeby to kiedy w ſkutku ſamym na-
ſtąpić miało. Lecz zarowno porachować należy z drugiey ſtrony, iak
wiele uczyniłby przez ſto lat ieden milion Złł. w ſkładzce podatkowey
corocznie od Obywatelow wypłacany, licząc go w ciągu takim całego
wieku z naroſtkiem corocznym prowizyi, który to milion corocznego po-
datku obywatelſkiego przedażą Staroſtw ochroniony być może, i na-
tomiaſt w powiękſzanie fortun obywatelſkich obracać ſię będzie z ta-
kimże naſtępnym wzroſtem, który do ſtu lat ogromne zwiękſzenie
maiątku obywatelſkiego utworzyć może, a czyliż nie można tego
śmiało położyć za rzecz nie wątpliwą, że ochronione być mogą dwa,
albo trzy milliony corocznego podatku, lub więcey? kiedy wieczyſty
ſzacunek Królewſzczyzn, w rozprzedaniu ich na Dziedzictwa, uſtano-
wi niezawodnie wyſoki Kapitał, od którego znaczny przybędzie pro-
centowy dochod do Skarbu Publicznego, iakiego dochodu żadnym ſpo-
ſobem mieć nie można z doczeſney dzierżawy.

Gdybyśmy tylko ieden milion w podatkach corocznie ochroniony przeracho-
wali z naraſtaiącą corok prowizyą w zyſkach goſpodarſkich po dzieſięć
od ſta liczoną, znaleźlibyśmy na końcu wieku iednego narosłą ztąd ſum-
mę kapitalną, czyli do wartości takiey ſummy pomnożone fortuny oby-
watelſkie, iżby ten rachunek przechodził ſto tyſięcy milionow, czyli
wyżey doſięgnąćby muſiał, iak ſto bilionow, kto wprawny ieſt do
rachunku, czyli proſtego, czyli algebraicznego, niechay ſobie wyra-
chuie, a przeświadczy ſię o tey prawdzie.

Tak tedy rachunki fiſkalne z rachunkiem dobra powſzechnego porównywać na-
leży, aby w doradzaniu uſtaw na pozor wielkie pożytki Skarbowi publi-
cznemu obiecuiących, iſtotnie Oyczyznie nie zaſzkodzić, iako też w od-
radzaniu uſtaw naylepſzych pod pozorem odſunięcia niewiedzić iakich
ſzkodliwości nie przeſzkodzić do położenia zaſad lepſzego napotym
rządu wſpołeczno-goſpodarſkiego. — A gdy z tak ważnych przyczyn
radzić należy, aby Królewſzczyzny na wieczyſte Dziedzictwa rozprze-
dane zoſtały; wiele na tym należeć będzie, w iakim porządku rozprze-
dane być maią. To więc w naſtępuiących uwagach roztrząśniemy.

II. Podzielność ziemi użytkuiącey ieſt drugim prawidłem uſtaw Ekonomicznych,
a wypływa z ograniczoney mócy człowieka, który ani Fizycznemi, ani
Moralnemi ſiłami poięcia i chęci ſwoiey, nazbyt wiele rzeczy razem
obiąć i oſiągnąć nie zdoła, ani doſtatkiem ſwoim i zamożnością nad pe-
wną miarę koſztom, i nakładom potrzebnym nie wyſtarczy. Bez cze-
go wſzyſtkiego użyteczna z płodności ſwoiey ziemia nie odbieraiąc do-
ſtateczney pomocy od przemyſłu i nakładu właściciela, urodzaiow i
pożytkow innych w miarę naturalney płodności, i rozmaitey ſpoſo-
bności ſwoiey nie wyda. Na czym kray w ogóle uſzczerbek ponoſi, i
opoźnienie powſzechnego wzroſtu bogactw cierpieć muſi. Gdy tym
czaſem i ſam właściciel obſzernieyſzey nad iego ſiłę ziemi, korzyſtać z
niey tak wiele nie potrafi, dopoki ſił ſwoich niezwiękſzy, aby goſpo-
darz mocnieyſzym ſię znalazł, niżeli grunta iego. Więceyby częſto-
kroć wſkorał, gdyby część Dziedzictwa uprzedał, któremu w całey
rozciągłości rady dać nie może, a wziętą za ſzacunek przedaney części
cenę, włożyłby w podwyżſzenie do większey wartości tego, co zo-
ſtało. Lubo miara wielkości, któraby oznaczała obſzerność ziemi do
ſił czyichkolwiek ſtoſowną podpada wielorakim i niezliczonym ſtoſun-
kom względnie co do oſob i ich zamożności, co do ich biegłości, do
czaſu, do mieyſca, i do wſzelkich okolicznośći, w których rozwiąza-
nia tey zagadki ſzukać potrzeba. Jednak ogólnie mowiąc, ſzkodą to
ieſt goſpodarſką, ieżeli moc właściciela gruntow nie wyſtarcza mocy i
wielkości tychże gruntow. Stara to ieſt nauka o rolnictwie ieſzcze za
panowania Rzymian przez Kolumellę głoſzona, a za czaſow naſzych
między pierwſzemi zaſadami wydoſkonaloney umieiętności Ekonomii
Polityczney, i wſzelkiey Ekonomiki Wieyſkiey do ſtopnia oczywiſto-
ści i dowodności Matematyczney wyiaśniona. Przeto powinnością ieſt
Prawodawczey Władzy obok z Prawami zabeſpieczaiącemi każdemu
nienaruſzoną właſność, iaka komu należy, uſtanawiać takowy porzą-
dek tyczący ſię maiątku ziemiańſkiego, któryby raczey ułatwiał po-
dzielność ziemi użytkuiącey, a niżeliby koniecznością iaką z przepiſu
Prawa wypadaiącą, zgromadzać miał w iedne ręce obſzerne włości, i
złączać ie w iedne nierozdzielne dziedzictwo.

Z tego powodu Rzplita zabieraiąc ſię do przeiſtoczenia Królewſzczyzn w Dobra
Ziemiańſkie Dziedziczne, nietylko rozdział większych Staroſtw naka-
zać powinna, aby ſię częściami między większą liczbę Obywatelow ro-
zeſzły, ale do razu tak urządzić, ograniczyć, porozmierzać, podzie-
lić, i w Taryffach podzielnie ułożyć każdy Folwark, który doſtate-
czną w oddziele ſwoim goſpodarſkiego przemyſłu mieć może wygodę,
aby na potym w działach, ſpadkach, przedażach, bez nowych trudno-
ści, i przeſzkod rozłączać ſię mogły te Folwarki, które z początko-
wego nadania od Rzeplitey na wieczyſte Dziedzictwo, teraz naſtąpić
maiącego, pod Prawo iednego właściciela doſtać ſię mogą.

Gdy takim ſpoſobem Królewſzczyzny zoſtaną urządzone wprzod, niżeli na
Dziedzictwa Ziemiańſkie rozprzedane będą, niż na potym Skarbowy
dochod z każdey części, według iey wartości i ceny, iaka oſtatecznie
ſamą przedażą uſtanowiona będzie, zoſtanie w ſzczegółach oznaczony
i do ſummy, iaka na każdym Folwarku rozciągać ſię będzie, przywią-
zany: aby Skarb Publiczny w iednakowym porządku dochodu ſwego
dozierał, chociażby w dalſzych rozrządzeniach Ziemiańſkich ziedno-
czone teraz początkowym nadaniem części i Folwarki, na oddzielne
potym Dziedzictwa rozłączały ſię, i z iednego imienia przechodziły

w drugie. Skarb albowiem Rzeplitey patrzałby zawſze każdey części gruntowego dziedzictwa według oznaczenia w pierwiaſtkowey Taryffie. A iuż potym na mnieyſze części, bądź w dalſzych przedażach ziemiańſkich, bądź w ſpadkach i działach, nie mogłyby ſię te pierwiaſtkowe podziały rozłączać. Bo też ſam interes i porządek goſpodarſki, a pogotowiu interes dobrze zrozumiany ſamych właścicielow tego wyciąga, aby grunta rolnicze z wſzelkiemi ich przynależnościami na części zbytecznie podrobione, i przez ſam oddział ſtaiące ſię mniey użytecznemi, rozrywane nie były. Spłata ocali ſprawiedliwość między wſpół-właścicielami, a nierozdzielność części zachowa zupełną wartość rzeczy, którą ſamym podziałem alboby ſię niſzczyła wcale, albo zniżyłaby ſię koniecznie ze ſzkodą ſamych wſpół-właścicielow, i z umnieyſzeniem ogólnego bogactwa kraiowego.

Bynaymniey zaś przepiſem takowym nie ubliża ſię Prawom własności wſpół-Dziedzicow, ale raczey ocala ſię ich własność przezornością Prawodawctwa. Brylant w iedney ſztuce wyżſzą ma cenę; utraciłby w rozdziale, nie idzie też na podział w naturze, ale przez ſpłatę. Tak i Dobra Ziemſkie, lubo do pewnego ſtopnia przyimuią podział bez zniżenia ich wartości, ale nad pewny zamiar dzielić ſię nie dadzą bez ſzkody. —

III. Jeſzcze własność ziemſka aby iſtotnie użytecznieyſzą była tak dla Dziedzicow ſamych, iako w ogólności dla kraiu, i aby należytey doſiągnęła ceny, powinna być w poſiadaniu ſpokoyna i ſwobodna. Rozumiem, że nie potrzeba rozwodzić ſię obſzernie, aby ta prawda iak naymocniey w umyſły wſzyſtkie wrażona została, bo ſama przez ſię ieſt oczywiſta, i zaraz na pierwſze wſpomnienie, uczuciem ſamym od każdego człowieka przyznana bywa. Ktoż bowiem tego nie czuie, że troſkliwości rożne i kłopoty częſtokroć do wſzyſtkiego nieſpoſobnym czynią ſtroſkanego. Niemaſz tam powinney rządności, gdzie ieſt ſiedliſko niepokoiu. A rządność będąc duſzą w goſpodarſkim przemyśle, wymiarem być muſi użyteczności z niego wynikaiącey. Dopieroż wydatki i koſzta uciążliwe na bronienie własney ſpokoyności łożone, do iakiego upadku nie prowadzą?

Dla czego tak wiele ieſt w Polſzcze Fortun *Ziemſkich* znacznie podupadłych, lubo i położeniem ſwoim, i rozległością do wſzelkich korzyści znayduią ſię uſpoſobione? Nieſpokoyność i uciążliwość pieniactwa, od rządności i od nakładow Dziedzica odwrociły; iakże Dobra powſtawać miały? Teraz kiedy Rzplita wypuścić ma z pod udzielnego władania ſwego tak obſzerny maiątek ziemſki Królewſzczyznami zaięty, koniecznie oczyścić go pierwey należy od wſzelkich zawiązkow nieſpokoynego i uciążliwego pieniactwa. Ułatwić należy ſpory graniczne z ſąſiedzkiemi dawney własności ziemiańſkiey Dobrami, ograniczyć na wſzyſtkie ſtrony, i ku wieczney trwałości granic śrzodki poſtanowić. Zakończyć wiſzące Sprawy i Proceſſa, bądź to między Miaſtami i Staroſtą o pożytki i dochody z mocy Przywileiu należne albo nienależne, bądź między wſiami, a tymże Staroſtą, o powinności i daniny z gruntow, albo o ſamych gruntow przywłaſzczenie na iednę lub drugą ſtronę nieſłuſzne i nieprawne.

Prawdziwe i gruntowne ſzczęście Narodu wyciąga tey baczności powſzechnie względem wſzelkich Dziedzictw, aby wynaleść ſkrocone śrzodki uprzątnienia i wyniſzczenia na zawſze rozlicznych ſporow i nieſkończonych prawności, które wiekami przedłużaią poſtępki prawne między wſpół-Obywatelami o Dziedzictwa, o Działy, Spadki, zadawnione zaſtawy, zaprzeczone ſpłaty, o rożne zapiſy, o ſtarodawne granice, i ościenne przedziały. Do czego ſą gotowe Proiekta, i watpić nie należy, iż ten światły, Patryotyczny Seym przynieſie koniec zadawnionemu pieniactwu, opatrzy ſtałą ſpokoyność, którą nieſzczęśliwe walczki o tę ſporną zagadkę; *co ieſt moie i twoie?* mieſzały nad zamiar w Rzeczypoſpolitey naſzey: a zniechęcaiąc umyſły, dzieliły Narod przeſzkadzaiąc do iednomyślności tam nawet, gdzie iuż nie o prywatne maiątki między iednym i drugim Obywatelem, lecz o wſpolne wſzyſtkich uſzczęśliwienie, o publiczne dobro rzecz była.

Jakże tedy Nayiaśnieyſze Stany Seymuiące ſpuścićby mogły z baczności ſwoiey ten święty zamiar ugruntowania ſpokoyności ziemiańſkiey w tym wiekopomnym Dziele rozprzedania Królewſzczyzn na wieczyſte Dziedzictwa Ziemiańſkie? Dla tego ukończyć nieuchronnie potrzeba wſzelkie ſpory i prawności, iakiekolwiek w tych Dobrach, czyli o te Dobra, lub z temi Dobrami przez kogokolwiek wſzczęte a niedokończone zoſtaią. Co zaś oſtatecznie poſtanowione będzie, to iuż nigdy pod żadnym pozorem, i w żaden ſpoſob poruſzone być nie ma. Coby zoſtało przemilczane, i pod rozeznanie oſtateczne nie przyſzłoby w tym czaſie, iak tylko uſkuteczniona zoſtanie przedaż Królewſzczyzn, iuż nigdy wznowione być nie powinno, ani między wſpół-Obywatelami, ani z ſtrony Skarbu Publicznego przeciwko Obywatelom. — Dopiero uwolnione od przekleſtwa pieniackiego, i naznaczone świętym piętnem dobrey wiary, zapewnione nieporuſzonym Prawem własności niewątpliwey, te Dobra podzielone między Obywatelow, ſtaną ſię ſzanownym przybytkiem ſąſiedzkiey zgody, pierwſzym zakładem ſwobodnego przemyſłu, i ziemſkim Raiem miłey domowey ſpokoyności.

A gdy nabędą tak drogiey zalety, maiątku na zawſze ſpokoynego, przeto też użytecznieyſzego, zapewne i w cenie przedażney, Skarbowi Publicznemu zyſk wyżſzy przynieſą.

IV. Poprawa wewnętrznego ſtanu oſiadłości położy nową zaſadę niepoſpolitey w tych Dobrach rządności na przyſzłość, a do razu podnieſie cenę z powiękſzonego dochodu nie przez żadną ſamowolną uciążliwość włościan, ale przez ulepſzenie ich loſu; zkąd i dla przyſzłych Dziedzicow naypewnieyſze wynikną korzyści.

Oſiadli w Królewſzczyznach włościanie poſiadaią grunta częſtokroć bez należytego porządku, bez ſłuſznego pomiaru, bez doſtatecznego upewnienia, o niezaprzeczonym na zawſze poſiadaniu tychże gruntow Prawem własności wieczyſtey; bez oznaczenia powagą Prawa goſpodarſkich podziałow gruntu, którychby przeſtąpić i zmnieyſzać nie mogli; ztąd też poſzło, iż w działach goſpodarſkich zbytecznym podrobieniem rolniczych niwow oſłabiło ſię rolnictwo, i z ſilnych goſpodarzow namnożyło ſię po wielu mieyſcach ſłabych zagrodnikow. Gdy tym czaſem inni, z zaiętych rożnemi przypadkami niwow cudzych z przyſobionych nowin, które im ſię iuż dobrze opłaciły, maią gruntu nadto, i trzymaią bez pewnego Prawa, a nie nadgradzaią niczym za podgarnięte pod ſiebie takowe pola, przywłaſzczaiąc ie ſobie, właśnie iakoby w pierwiaſtkowym ſtanie niezamieſzkaney ieſzcze przez ludzi Cywiliſowanych

ziemi, Prawem pierwszego zdobywcy. Ubożsi bez dostatecznego gruntu zostaiąc, ieżeli małe znoszą powinności, chętnie przyimą większe, aby tylko więcey gruntu dostali. Sprawiedliwość i ludzkość wymaga tey poprawy, kiedy znaydzie się z czego dodać bez czyieykolwiek krzywdy: a Skarb Publiczny na tym zarobi, urządzenie takowe zbliży te okolice w których nastąpi, do nieiakiego stanu powszechnieyszey pomyślności. Gdzie albowiem lud pracowity żadnego prawie nie znaiący przemysłu, iak tylko proste roboty około roli, na szczupłych kawałkach gruntu osiada, tam zwyczaynie ubostwo i prożniastwo panować musi, i takowy stan rzeczy w niedołężności okolice utrzymuie, a nawet pożytecznemu zaludnieniu przeszkadza.

Kiedy Rolnik nie ma około czego pracować dla szczupłości gruntu, który posiada: wkrótce nie będzie miał o czym pracować w tych nawet koleiach czasu, kiedy około iakiego bądź kawałka roli pracować potrzeba. Jeżeli odbywa powinną robociznę Dziedzicowi, z niewielkiego wydziału roli, mała także być musi powinność iego. Byłoby też to uciskiem niesprawiedliwym, gdyby wymagano wiele robocizny, chociaż nadano mało gruntu. Czas nadto zbywaiący, drogim iest skarbem, mianowicie dla człowieka z pracy rąk swoich żyiącego. Nie wszędzie i nie zawsze wydarza się dla takich ludzi zarobek przypadkowy, z nayęcia się do iakowey roboty. Czas marnie przepada; prożniactwo się pomnaża; maiątek wieśniacki nie wzrasta, owszem ubostwo i nędza, staią się zwyczaynym stanem takowych ludzi.

Chcąc tedy zabespieczyć los pomyślny i stały ludu rolniczego, oraz samego rolnictwa, które iest pierwszym źrzodłem obfitości powszechney; należy koniecznie nadać grunta dostateczne, a razem ustanowić takie wymiary gruntu, któreby nad pewne określenie, drobnieyszym podziałem zmnieyszone być nie mogły. Co o rolnikach tylko samych rozumiem, którzyby temu iedynie poświęcaiąc się gospodarstwu, w nim znaleść powinni nietylko wygodne życie, ale z czasem dorobek coraz większy. Tak dopiero powszechnie rolnictwo Polskie wzmagać się będzie coraz bardziey; przyidzie do większey doskonałości, gdy pierwey rolnicy przyidą do większego dostatku. Bo. żaden gospodarz daleko nie zaydzie w przemyśle swoim, ieżeli nie iest w stanie czynienia dostatecznych nakładow. Taki zaś rolnik, któremu grunt szczupły ledwo na utrzymanie nędznego życia wystarcza, nietylko powiększyć dorobku z gospodarstwa swego nie potrafi, ale nawet i to prędko zniszczy, co mogł mieć szczęśliwym zdarzeniem spadkowego maiątku, albo przypadkowego zarobku.

Zwyczay utrzymywania rolnikow na tak szczupłych gruntach szkodliwy iest i mocy Narodu w ogóle, i szczęśliwości ludzkiey podzielnie. Przeciwny iest samey ludzkości, ile u nas w Polszcze, gdzie tak wiele zostaie użyteczney ziemi ieszcze nie osiadłey, gdy tym czasem w wielu mieyscach poniewolnie utrzymywani są ludzie, prawie bez gruntu, i bez sposobności dobycia iego w miarę potrzeby życia: dla tego tylko, że się na tym gruncie urodzili. Żaden zwierz leśny tak twardemu losowi nie podlega, aby go przymuszały inne zwierzęta iemu podobne, zostawać w tym w mieyscu, gdzie się urodził, chociażby tam dostateczney i sobie właściwey paszy nie znaydował.

Ale oprócz polityki ogólney Rządu, oprócz Praw ludzkości i sprawiedliwości, sam własny interes ziemianow, dobrze zrozumiany, iest zatym porządkiem, aby na pewney rozległości gruntow, raczey zamożnych utrzy-

utrzymywać gospodarzow, niżeli powiększać liczbę, a osłabiać siłę i zamożność. Słabych i podupadłych zawsze Dziedzic musi zapomagać, musi kosztowne dawać załogi, których oni nie zdołaią dochować, ieżeli przy szczupłym gruncie ledwo wystarczaią na życie. Te zapomożenia, i te załogi nie raz powtarzane, gdyby należycie zrachowane były, pewnie okazałyby częstokroć więcey utraty, iak pożytku z takowego układu Rolnictwa. Jakież dopiero uboczne zyski liczyć można z Propinacyi i z Aręd w tych Dobrach, które liczbą tylko, a niezamożnością gospodarzow celuią? Sto możnych gospodarzow, więcey znaczą w tey mierze, iak dwieście mizerakow.

Dla tego w urządzeniu Starostw, w celu rozprzedania ich na Dziedzictwa, obwarować należy zachowanie na zawsze dostatecznych działow rolniczych.

Inni ludzie, którzy nie są właśnie rolniczego przemysłu, ale rzemiosłem, czyli rękodziełem iakim bawiący się, gdy w pomoc tylko dla wygodnieyszego życia otrzymuią iakowe grunta, mogą bez naruszenia prawideł układu rolniczego, dzielić i zmieyszać te części: gdy funduszem ich życia i dorobku nie są takowe grunta, ale rzemiosło, sztuka, i wszelki inny przemysł, którym się bawią.

Jeszcze w urządzeniu wewnętrznego stanu osiadłości po Królewszczyznach wielka zachodzi okoliczność do rozwagi, i do ułatwienia Nayiaśn. Stanow Seymuiących.

Niektóre ciężary publiczne uciskały dotąd włościanow w Królewszczyznach nad równość włościan Dobr Ziemiańskich, iako to podwoyny zaciąg do Woyska, stanowiska Woyskowe, szarwarki do tam, grobel, i. t. d. Ten rodzay podatku nie ustanawia bynaymniey szczególnych pomocy dla Rzeczypospolitey, ani nie wzmacnia prawdziwey siły Narodowey, nie powiększa stałego dochodu Skarbowego: staie się iednak legalną i słuszną przyczyną, dla którey inwentarskie powinności intratę składaiące, różne daniny i opłaty mnieysze być muszą, i mnieyszy składaią dochod, który z tak licznych i obszernych maiętności, lecz uciemiężenia ludu, i przy zachowaniu należnych im z Prawa swobod, mogłyby się znacznie podwyższyć, i teraz w bliskiey przedaży Dobr tych na Dziedzictwa Ziemiańskie, utworzyłby się większy kapitał, gdyby na mieysce tych szczególnych ciężarow, do równego podziału między lud całego kraiu należących, inne słuszne a pewne i stałe daniny, czyli opłaty powiększone zostały.

Przemienić się maią Starostwa w Dobra Ziemiańskie, lepiey to będzie z wielu przyczyn, aby powinności i daniny różne, w tych nowych Ziemiańskich Dziedzictwach, znalazły się zbliżone do powinności i danin w dawnych Dziedzictwach Ziemiańskiey własności.

Takową wczesną ostrożnością wiele odwrocić można wypadkow naruszaiących sąsiedzką i domową spokoyność, a niekiedy spory, walczki, i przewagę w obradach Seymowych sprawić mogących, z powodu nieiednakowych ustaw Prawodawczych, dawne i nowo-ziemiańskie Dobra dotykaiących. — Nic też nadto nie iest słusznieyszego, iak aby lud w iednym Narodzie, iedney kondycyi, i iednakowey będąc doli, z przepisu Prawa powszechnego równe znosił ciężary względem ogólnego Rządu, bez obraźliwey, i mieszaiący porządek różnicy. Tak dalece, że nietylko w potocznym używaniu, ale i w politycznym zna-

czeniu

czeniu iedna miara, iedna waga, iedna prawda, i iedna ſprawiedliwość być powinna dla wſzyſtkich.

Wiele ieſzcze innych i rozmaitych ſzczegółow wypadać będzie, które w tym urządzeniu wewnętrznego ſtanu oſiadłości Krolewſzczyzn iedne z drugich wyſnuią ſię, i w ogólnych prawidłach, ſamym Proiektem do Prawa obięte będą.

V. Na uſkutecznienie tych tak ważnych i tak iſtotnych czynności, potrzeba doſtatecznego czaſu. Samo pilne i dokładne rozważenie porządku robot, ich wielości i rozmaitości, (które nawet nie w każdey porze roku i nie w każdey zmianie pola w którymkolwiek roku odbywane być mogą), przeświadczy bez-ſtronnych Prawodawcow, że kilka lat czaſu poświęcić temu dziełu nieuchronną ieſt potrzebą.

Lecz ta przewłoka nie tylko ſzkody nie ſprawi dla Skarbu Publicznego, ale ieſzcze zyſk pewny przynieſie, który ſtokrotnie tę małą ofiarę czaſu nadgrodzi w przyſzłości; a dalekie pokolenie uwielbiać będą światłą i cnotliwą przodkow ſwoich gorliwość, która nie tak dogadzała naglącym, czaſowym okolicznościom, aby razem nie upatrywała większego dobra na przyſzłość.

Nie można wprawdzie tego zaprzeczyć, iż władaiący loſem Narodow Prawodawcy nie powinni poświęcać pewnego loſu wſpół-czeſnych, iakiemuś pewnie, albo nie pewnie przewidywanemu na przyſzłość uſzczęśliwieniu dalekich od nas pokoleń. Ale zarówno i to ieſt nayświętſzą powinnością wſzelkiey Władzy Rządowey, to iſtotnym obowiązkiem ſprawiedliwego Prawodawctwa, aby żadne uſtawy i poſtępki rządowe nie były nigdy nadciągane do ſamego tylko dogodzenia okolicznościom czaſowym, wypadkom naglącym, albo innym intereſſowanym zamiarom wſpół-czeſnych. Pogodzić upewnienie pomyślnego loſu dla wſpół-żyiących i dogodzenie naglącym potrzebom z uſtawami, które odległą potomność uſzczęśliwiać mogą i zaſłużą na wdzięczne naſtępnych pokoleń błogoſławieńſtwa, to ieſt świętym obowiązkiem, to naypięknieyſzym zamiarem mądrego i cnotliwego Prawodawctwa.

O to też idzie w przypadku teraźnieyſzym, aby dogodzić wſpół-czeſnym: ocalaiąc z iedney iak nayzupełnieyſzą ſprawiedliwość dla Staroſtow, czyli innego tytułu Prawo do Królewſzczyzn maiących, ochraniaiąc ich od uciſkaiącey nagłości w odmianie dzierżawy na inną dorównywaiącą wartość w czyſtym dochodzie, lecz bez poſiadania tych Dóbr, ieżeliby ſię komu innemu doſtały w dziedzictwo. — Z drugiey ſtrony obmyślaiąc potrzebne zaſilenie Skarbu Publicznego nowym dochodem ze źrzódła tychże Królewſzczyzn wydobytym, pomimo zwłokę i opoźnienie przedaży. Użyć zaś tey ſamey zwłoki na takowe urządzenie przyſzłey własności Ziemiańſkiey, któreby ſię ſtało zaſadą dobrego porządku i prawdziwey pomyślności dla wſpół-żyiących i naſtępnych pokoleń. Wynaleść w tey ſamey zwłoce powiękſzenie ſtałego dochodu na przyſzłość i pomnożyć ogromny kapitał za wartośc tych Dóbr teraz pod ogólnym Prawem własności Rzeczypoſpolitey zoſtaiących, a wnet maiących być przeiſtoczonemi w dziedzictwa prywatne. To ieſt właśnie intereſſuiące zadanie czyli problema, które porządna przedaż Staroſtw rozwiązać powinna. Rozwiąże tym pewniy, im ściśliy cały iey układ ſtoſowany będzie do prawideł pewnych, ſtałych i powſzechnych Ekonomii polityczney, tudzież do związkow Rządu Republikanckiego i do moralności obywatelſkiey.

Jeżeli naſtępuiący Proiekt do Prawa odpowiada tym widokom, zoſtawuię do rozważenia bez-ſtronnemu Czytelnikowi. Proſzę tylko, aby pierwyi od początku do końca wſzyſtko przeczytał, i aby wſzyſtkie ſtoſunki tey rzeczy dokładnie wymiarkował; a nakoniec, aby cały układ razem wzięty oſądził.

Jeżeli iſtota rzeczy w ogólney oſnowie ieſt użyteczna dla kraiu, tedy części niektóre tego układu, albo warunki ſzczególne, mogą być odmienione z większą dogodnością i z większą doſkonałością, gdy złączone światło iuż to wybranych do Deputacyi Mężow, iuż ſamey Prawodawczey Izby Nayiaśnieyſzych Stanow Seymuiących, więcey ieſzcze tę całą, tak ważną materyą obiaśni.

VI. Nakoniec ponieważ ſkład tego Proiektu podaie ſpoſobność zniżenia przez praktyczną rządową uchwałę Rzeczypoſpolitey, zwyczaynego procentu pieniężnego; a z drugiey ſtrony podnieſienia ceny Dóbr Ziemſkich; ſądziłem za rzecz iſtotną, nie przeſtąpić tych dwóch wielkich prawideł w układzie przedaży Królewſzczyzn na dziedzictwa. Są to dwie zawiaſy, na których naypewniy uſtanawiać ſię zwykł porządny, ſtały i dzielny ruch wſzelkiego przemyſłu w rządnych Narodach. — Lecz ogólne nakazy Prawa nie mogą być w tey mierze ſkuteczne. Jeſt u nas Prawo określaiące procent do pięciu od ſta: ale to Prawo w umowach i kontraktach dobrowolnych nie ſkutkuie; gdy zwyczayny w kraiu naſzym ſtan goſpodarſtwa i przemyſłu, nie ieſt z tym Prawem zgodny. Przykład z ſtrony Rzeczypoſpolitey i przyzwoite pomocy od Rządu prędko ukrócić potrafią ſzkodliwą lichwę, którey ſame zakazy Prawa nie poradzą. Skoro zaś trwaiąca dotąd wyſoka prowizya ſpadnie, cena Dóbr Ziemſkich podnieść ſię muſi, i inny wſzelki przemyſł zakwitnie. —

Znaydzie Rzeczpoſpolita pewny funduſz nad zwyczayną potrzebę oznaczonych corocznych wydatkow, który z ułożoney przedaży Staroſtw weydzie do Skarbu Publicznego, oprócz ogólnych Summ ſzacunkowych, które przy Dobrach zachowane zoſtaną. — Nie można chwalebniy i pożyteczniy zażyć tegu funduſzu, iak przeznaczyć go na zaprowadzenie w kraiu fabryk i rękodzieł, powierzaiąc ſumm znacznych ochotnikom pewność doſtateczną okazać mogącym, na procent nie wyżſzy, iak cztery od ſta, do lat kilkunaſtu, albo i dłużyi. — Dopiero każdy uzna do czego Polſka ieſt ſpoſobna, do czego wkrótce przyiść może; gdy każda część kraiu, dobroczynnego wpływu opieki i pomocy rządowey doznawać będzie. Pomnożony przez rzemieślnikow i rękodzielnikow odbyt wſzelkiey żywności i innych produktow z rolnictwa pochodzących, nowe da życie rolnictwu i wſzelkiemu goſpodarſtwu wieyſkiemu. Ogólnie zaś pomnożona wſzelka konſumpcya powiękſzy wielorakim ſpoſobem przypadkowy dochod Skarbowy i nadgrodzi ſowicie niſki procent od Summ na zaprowadzenie po Prowincyach i po Woiewodztwach licznych fabryk i rękodzieł, ze Skarbu Publicznego rozpożyczonych, chociażby przeſtała Rzeczpoſpolita na niżſzey ieſzcze prowizyi, iak po cztery od ſta. Urządzenie do tego celu ſtoſowne oſobną ieſt rzeczą, która w dalſzym zbiorze uſtaw ekonomicznych, iakich od Seymu teraźnieyſzego Narod cały oczekuie, mieysce mieć powinna.

Wypadłoby ztąd łagodne a ſkuteczne zwrócenie kraiowego ludu do pewnych podziałow przemyſłu; bez czego nie może Kray naſz doſięgnąć tak rychło wyſokiego ſtopnia doſtatku i rządności powſzechney. Lubo w Narodzie rolniczym, iakim ieſt Polſka, rolnictwo naypierwſzym być powinno widokiem Prawodawctwa i Rządu Polityczno-Ekonomicznego. I lubo to prawda, że nie mamy doſyć ludności do wyrabiania tak obſzerney ziemi w ſpoſobie doſkonałego rolnictwa. Ale mamy doſyć obfitości z rolnictwa, którey częſtokroć nie ma kto pożyć i ſpotrzebować, gdy po większey części, iedne i te ſame ręce pługiem i inną goſpodarſką pracą wyrabiaią ſobie żywność, a na przemianę odrywaią ſię do rożnych warſztatow dla opatrywania ſobie innych potrzeb, które z ręki rzemieślnika, lub ze ſkładow wyrobku rękodzielnego miećby powinni: gdy tym czaſem rzemieślnicy i rękodzielnicy, wſzyſtkiego znowu od nichby potrzebowali, co rola i przemyſł wieyſki wydaie. Taki obyczay przemyſłu powſzechnego bez należytych iego podziałow, oznacza Kray, w którym wſzelka praca ludu na to prawie tylko ieſt poświęcona, aby każdy ſam ſobie opatrywał z czegoby miał żyć od dnia do dnia, i od roku do roku. Wzroſt powſzechnego doſtatku mieysca tam mieć nie może.

Gdyby zaś ta ſama ludność kraiowa inaczyi podzielona była w przemyśle rozmaitym do potrzeb kraiowych ſtoſownym, zoſtałoby rolnictwo w ſwoiey mocy; i owſzem okazałoby ſię ſilnieyſzym i użytecznieyſzym. Wyrobek iego byłby i większy i ſzacownieyſzy; a znalazłoby ſię mnóſtwo ludu od prac rolniczych wolnego, który tworzyłby nowe bogactwa w kraiu, wyrabiaiąc rozmaite używalne towary z materyałow kraiowych, częścią z rodzaiu roślinnego, częścią z rodzaiu zwierzęcego, częścią nakoniec z rodzaiu kruſzcowego i z wſzelkich kopalni. Lud ten miałby wyżywienie łatwe w kraiu tak żyznym; a na wzaiem utworzony tym ſpoſobem nowy odbyt na wſzelkie żywności, i na ſurowe towary wieyſkie, ubogaciłby rolnikow, powiękſzyłby maiątki dziedzicow ziemſkich. Na ten czas widzielibyśmy, że Polſka bez podwoienia ſwoiey ludności, mogłaby w krótkim czaſie podwoić bogactwo ſwoie. Pomnożone pracą i przemyſłem doſtatki naymocniey znowu zapewniaią prędki wzroſt i pomnożenie ludności, gdy powſzechne dobre mienie przy zapewnieniu ſkuteczney Opieki, Prawa i Rządu, ułatwia związki małżeńſkie, i zabeśpiecza pomyślne zachowanie przybywaiącego z tych małżeńſtw rodu. —

Skoro zaś okaże ſię ten nowy ſtan rzeczy w kraiu naſzym, lud rozmaitego przemyſłu z obcych Narodow ſzukać u nas będzie nowey dla ſiebie Oyczyzny, gdy w niey będzie mógł znaleść pomyślność. Zkąd użyteczne tak obſzernego Państwa zaludnienie, prędſzy ieſzcze wzroſt weźmie.

Te intereſſuiące widoki warte ſą dokładnieyſzego roztrząśnienia, ale zamierzone temu Piſmu granice ścieśniaią w tym mieyſcu moie uwagi. — Przeſtaię na tym, co zdaie mi ſię doſtatecznie zaſpokaiać troſkliwość o dobre zażycie tey części kapitału, która z przedaży Staroſtw wchodzić ma gotowizną do Skarbu Publicznego. Rozumiem, iż takie przeznaczenie ſpodziewanych milionow, nie obrazi naytroſkliwſzych o oſzczędzenie kapitału publicznego Obywatelow i Prawodawcow. — Takie wydatki i nakłady z ſtrony Rządu nietylko w całości zachowaią kapitał Skarbowy, ale nadto zwyczayny dochod powiękſzą, a razem ſtokrotne pożytki ſprawią dla całey Powſzechności Narodo-

wey. Nie można tedy wynaleść lepſzego użycia wſzelkich Skarbow Rzeczypoſpolitey nadto, o którym tu nadmieniłem: a które oſobną uchwałą zawczaſu urządzone być może, ieźli ten układ przedaży Staroſtw, wyrokiem Nayiaśnieyſzch Stanow Seymuiących w Prawo zamieniony zoſtanie.

Że zaś należało koniecznie uſtanowić funduſz ewikcyi dla Skarbu Publicznego w tych ſamych Dobrach, które w Ziemiańſkie dziedzictwa przemieniać ſię będą, a nie rozciągać takowych zapiſow beśpieczeńſtwa na inne dawne maiątki obywatelſkie, dla uniknienia tyſiącznych zawikłań i prawności; przeto ſtało ſię potrzebą oznaczyć pewną część do opłacenia w gotowiźnie zaraz przy okupieniu dziedzictwa. A ztąd tworzy ſię ten kapitał, którego tak zbawienne użycie dla dobra całego kraiu, nową przynieſie całemu dziełu zaletę.

VII. Zaſtąpienie tym czaſowe potrzebnego dochodu dla dopełnienia doſtatecznego funduſzu na nieuchronne wydatki Rzeczypoſpolitey, podaię w Biletach Skarbowych ſpoſobem antycypacyi, które w ciągu tych lat kilku, niżeli przedaż Staroſtw do ſkutku przychodzić zacznie, wydawane będą częściami. Ochronienie obywatelow od nowego podatku przyczynić powinno wziętości tym Biletom; które oprocz tego ſkutkiem przeświadczą całą Powſzechność, iż w ſpoſobie uſtanowienia i cyrkulacyi ſwoiey wcale nie będą ſię różnić od piniędzy. I owſzem będą miały ſzczególną ſwoię zaletę, dla którey częſto więcyi ſzukane będą, niżeli gotowe piniądze. Nakoniec rękoymią ſwoiey wartości mieć będą w rzeczywiſtym funduſzu z naſtępney przedaży Staroſtw wynikaiącym. —

Ten wynalazek dogodny okolicznościom, i z potrzeby teraz użyty, poſłuży razem za użyteczne doświadczenie, i da poznać całemu Narodowi, że go nie potrzebnie ſtraſzono, iakąś ogólną ſzkodliwością Papierowych Pieniędzy, czyli wſzelkich Biletow gotowiznę pieniężną zaſtępuiących; iakoby te całkowicie i zawſze z iſtoty ſwoiey złe i ſzkodliwe być miały. Nad użycie Papierow zamiaſt pieniędzy byłoby zapewnie ſzkodliwe. Ale użycie rozsądne i umiarkowane, tę samę wygodę sprawi, i te korzyści przynieſie, iak gdyby rzeczywiście przybyło tyle złota i srebra do kraiowey cyrkulacyi.

Gdy zaś te Bilety oznaczać maią antycypacyą na przyszły dochod, z którego w czaſie zoſtaną umorzone, dla tego niemasz przyczyny, aby Skarb podeymował osobne koszta na utrzymywanie kapitałow i kantorow po Prowincyach dla spłaty czyli zmiany tych Biletow, które nie ſą tey własności, iak bywaią Bilety Bankowe, którym oſtrzeżona ieſt w każdym czaſie spłata dla każdego, kto zechce.

Nadto zyſk pewnego procentu w opłatach do Skarbu czynionych nadany tym Biletom z mocy Prawa, doda im wziętości w cyrkulacyi, że spłaty czyli zmiany na kruszec potrzebować nie będą: albo onę łatwo znaydą w dobrowolnych zamianach, tak właśnie, iak ſię wymieniaią rożne monety miedziane, ſrebrne i złote. Nikt na to nie utyſkuie, że potrzebuiąc złota za miedź, a czasem i za srebro, daie niekiedy zyſk pewny temu, kto iego potrzebie, czyli przedſięwziętey spekulacyi dogadza. Chociażby więc zdarzyło ſię czasem, iżby dla pilney zamiany tych pa-

pierow na gotowe pieniądze, opłacił ieden drugiemu zysk iaki; nic to wartości istotney nie ubliży. Lecz sam interes powszechny i wszystkim wspolny zdaie się zapeśpieczać tym Biletom zupełną ich wartość w wszelkich nawet zmianach przypadkowych na złoto i srebro; tym więcey, że nad wartość stęplową zysk przynosić będą w opłatach dochodu publicznego, i w czasie przedaży Starostw w opłacaniu Summ, iakie do kogo za kupno Dziedzictwa z warunkow Prawa należeć będą.

VIII. Co się tycze ocalenia własności Starostow, iako też razem ocalenia własności Publiczney, trzymałem się ściśley na obie strony sprawiedliwości. A gdy w całym układzie Proiektu do Prawa w pierwszym zawsze celu miałem dobro powszechne, które iest wspolne i samym Starostom, bo oni sami są znakomitą częścią Narodu: nie spodziewam się, aby mię obwiniać chcieli o nastawanie na ich własność. Kiedy albowiem dostatecznie ocalić można i zabeśpieczyć dla nich istotną wartość tey własności w zapewnieniu im prowentu takiego, iaki z mocy Przywileiow, i z oznaczenia Prawa onym należy, własna ich gorliwość Obywatelska o publiczne i powszechne dobro spodziewać się każe, iż sami przyzwolą na to, aby do osiągnienia Dziedzictwa rowna dla wszystkich Obywatelow wolność ostrzeżona została. Bo w tym sposobie i Skarb Publiczny na cenie Dobr więcey zyska, i powszechność Obywatelska w łatwym i dogodnym nabyciu Dobr Dziedzicznych rowne ucześnictwo mieć będzie. Ani też Przywileie doczesne pierwszeństwa do wieczystey własności nie stanowią. Lecz zupełny dochod Prawami dla nich zabeśpieczony, mieć powinni; tym bardziey kiedy dla interessu publicznego, i dla dobra powszechnego od dzierżawy docznesney odpadać im przychodzi, a zostaie tylko w rowności z innemi ubiegać się do nabywania dziedzictwa. Inaczey nie mogłoby to być z prawdziwym dobrem dla kraiu, gdyby się stać miało z naruszeniem sprawiedliwości i dobrey wiary, na powadze Prawa i ustaw Rządowych zasadzoney. — Ufam, że ten wymiar słuszney należytości dla Starostow, iaki położyłem w Proiekcie, znaydzie iednomyślną obronę w światłych zdaniach, i w cnotliwych sentymentach, oraz w ogòlney Polityce Republikantskiey, tak Prześwietney Deputacyi do roztrząśnienia Proiektow wyznaczoney, iako i Nayiaśnieyszych Stanow Seymuiących.

PROIEKT

PROJEKT DO PRAWA.

Gdy z wszelkich względow ściągaiących się do powszechnego dobra Rzplitey Naszey, i całey Powszechności Narodowey, My Krȯl wraz z Skonfederowanemi Stanami postanowiliśmy wszystkie Dobra w Koronie i Litwie Krȯlewszczyznami zwane, i dotąd pod ogólnym Prawem własności, czyli Dziedzictwa Rzplitey zostaiące, przemienić w Dobra Ziemiańskie, i przeistoczyć one na wieczność w Dziedzictwa Obywatelskie, sposobem i porządkiem takim, aby w tey przemianie własności ogólney Narodu na własność Ziemiańską prywatną, razem i pomyślność powszechna Obywatelow, i upewnienie dochodu publicznego z przedaży Dobr Rzplitey wynikaiącego, równą miały zasadę: Przeto uskutecznienie tych zbawiennych zamiarow w następuiącey zamykamy osnowie.

I.

A nayprzod uważaiąc, iż wszelka własność Obywatelska, mianowicie zaś własność Ziemska nieruchoma, ani pomyślności Obywatelow należycie nie ustanawia, ani w ogóle bogactwa Kraiowego, w miarę wielkości swoiey waloru nie ma, ieżeli Prawem Konstytucyinym na zawsze nieporuszonym stałość iey zabeśpieczona nie będzie. Przeto na czele tey uchwały Naszey względem przemiany Królewszczyzn w Dobra Ziemiańskie Dziedziczne, kładniemy to głowne Prawo dobrey wiary publiczney, spokoyności Obywatelskiey, i powszecnego beśpieczeństwa maiątkow, oraz iako istotną zasadę powszechnego kredytu przemysł wszelki ożywiaiącego; zaręczaiąc nayuroczyściey nieporuszone na zawsze utrzymanie wszelkiego nadania Dobr Ziemskich, czyli przez Nas Kròla z mocy Prawa, bądź przez Królów poprzednikow Naszych; czyli przez Seymy, bądź wolne, bądź pod związkiem Konfederacyi kiedykolwiek odbyte; i to nayściśley waruiemy, iż odtąd wszelkie z tego źrzodła pochodzące Prawa własności i dziedzictwa równie za niewątpliwe i niezaprzeczone w całym Narodzie Naszym utrzymywane być maią, iak wszystkie inne nabycia Ziemiańskie, przez spadki, działy, lub dobrowolne przedaże czyli darowizny, osięgnięte i zadziedziczone. Przeto i w roz.

A kładzie

kładzie ciężarow Publicznych żadney na potym różnicy od innych wſzelkich Dobr Ziemiańſkich podlegać nie maią. Ani odtąd pod żadnym pozorem nigdy na Seymach żadnych, bądź Konſtytucyinych, iakiekolwiek naruſzenie takowych nadań wnoſzone być nie może: ani od Nas Króla, iako i przyſzłych Naſtępcow Tronu w propozycyach do obrad Seymowych podawane, i przez żaden związek umieſzczone nie będzie: pod warunkiem uznania takowych propozycyi za kroki gwałt beśpieczeńſtwu Publicznemu przynoſzące; ani w żadney Inſtrukcyi dla Poſła od wybiercow iego ſłużyć maiącey, nic takowego rzeczonym nadaniom ziemſkim przeciwnego mieścić ſię ninigdy nie może, pod warunkiem nielegalności nietylko całey Inſtrukcyi, ale i wyboru Posłow, ktòrzyby w takie Inſtrukcye opatrzeni byli. Nakoniec nikt na Seymie żadnym, czyli to w złączeniu Izb obydwoch, czyli po rozłączeniu w Izbie Poſelſkiey bądź Senatorſkiey, ani wproſt, ani nawiaſem wprowadzać takiey materyi mocen nie będzie, pod ſurowością wyłączenia natychmiaſt z Izby czynney, i odeſłanie do Sądow Seymowych po ſłuſzne ukaranie na wzruſzaiących ſpokoyność publiczną Prawami świeżo zapadłemi przepiſane.

Łączemy razem do tey nieporuſzoney na zawſze uſtawy zaręczenia dobrey wiary publiczney, ogòlny warunek umacniaiący beśpieczeńſtwo wſzelkich maiątkow Obywatelſkich: zaręczaiąc ſobie nawzaiem My Kròl i zgromadzone ſeymuiące Stany między ſobą, a powagą naywyżſzey władzy zupełnego Seymu zaręczaiąc Narodowi całemu, iż odtąd nigdy rozpoznawania iakiegokolwiek ſporu o właſność tak między Obywatelami zachodzącego, iako też między kimkolwiek a Skarbem Publicznym podnieſionego, ani do władzy Prawodawczey, ani do władzy wykonawczey wprowadzać niedopuściemy, lecz do władzy Sądowniczey, gdzie co z przepiſu Praw należy, i z ſamego porządku ſądowości przychodzić ma, zawſze takowe ſprawy zwrocone mieć chcemy. A warunek ten do iſtotnych zaſad uſtanawiaiących granice podzielnych władzy ogòlnego Rządu wolney Rzeczypoſpolitey, należeć uznaiemy.

II.

Taką położywſzy zaſadę nieporuſzoney na potomne wieki trwałości teraźnieyſzey uſtawy Naſzey, nieodzownym wyrokiem

ſtanowiemy, aby wſzyſtkie Krolewſzczyzny w Koronie i w Litwie na wieczyſte Dziedzictwa częściami, w przeznaczonym poniżey czaſie, i ſpoſobem w naſtępuiących warunkach opiſanym, rozprzedane zoſtały. A nieoddzielnie oſtrzegamy, iż Prawa doczeſne, bądź dożywotnie, bądź Emfiteutyczne czyiekolwiek na tychże Królewſzczyznach rozciągaiące ſię, przyzwoicie ocalone mieć chcemy, i ſłuſzny ſzacunek za takową wartość własności doczeſney, iaka komu okaże ſię należeć, zabeśpieczamy; iakoż iſtotę ſzacunku tego w niżſzych oznaczamy warunkach. Niemniey i to na ſtronę uprzywileiowanych Dzierżawcow zapewniamy, iż w ſpokoynym poſiadaniu ſwoim, i w użytkowaniu z Prawa ſobie należnym żadney przeſzkody mieć nie będą, dopoki z porządku tym Prawem przepiſanego, przedaż wieczyſta naſtępować nie będzie.

III.

Aby tak obſzerny maiątek ziemſki wychodząc z udzielnego władania Rzplitey, i przemieniaiąc naturę ſwoiey właſności, znalazł ſię na potomne czaſy zewſzech miar pewny, określony, od ſporow prawnych wyięty, i z wſzelkich zawiązkow pieniactwa oczyſzczony; razem zaś do łatwey podzielności tak w przedaży teraz z ſtrony Rzeplitey naſtąpić maiącey, iako i na potym w działach, ſpadkach, lub zwykłych przedażnych rozrządzeniach ziemſkich, nayporządniey uſpoſobiony: mieć chcemy, aby pierwiey wſzelkie ſpory prawne wiſzące dotąd z iedney ſtrony między Krolewſzczyznami, a z drugiey między Ziemſkiemi Dobrami, oſtatecznie rozwiązane zoſtały, czyli to o właſność obſzernieyſzych gruntow oſiadłych albo nie oſiadłych, bądź polowych, bądź leśnych w używaniu iedney ſtrony zoſtaiących, lecz przez drugą ſtronę prawnie zaprzeczonych, czyli o pomnieyſze wydziały gruntow równie także polowych albo leśnych w ſprzecznym na obie ſtrony używaniu zoſtaiące, nakoniec wſzelkie ſpory o iſtotne granice między temiż Królewſzczyznami i innemi Ziemiańſkiey właſności Dobrami. Wſzędzie zaś dla wieczney trwałości prawdziwych granic, zwykłe rozgraniczenie naſtąpić ma. A zamiar czaſu do uſkutecznienia tych czynności w przeciągu dwoch lat przepiſuiemy. Spoſob łatwego i prędkiego ukończenia takowych ſporow, oznaczamy przez Sąd ſumienno-Przyiacielſki, który w całym Narodzie Naſzym, wprowadzony

mieć żądamy, iako ſkuteczny śrzodek powſzechnego wyniſzczenia kłotkni i niespokoyności Obywatelſkiey z zadawnionych w tym rodzaiu ſporow wynikaiącey.

Urządzenie tego Sądu ſumienno-Przyiacielſkiego oſobną uchwałą określemy. — Chcemy zaś, aby Rzeczplita pierwſzy dała przykład całey Powſzechności Narodowey, i wſzyſtkim podzielnie Obywatelom w użyciu tego zbawiennego śrzodka do zniſzczenia na wieki wſzelkich kłotliwych prawności, z których dotąd maiątek ten ziemſki w iey dziedzicznym władaniu zoſtaiący, nie był zupełnie oczyſzczony. A iako między Obywatelami wyroki tego Sądu oſtateczne i nie poruſzone być maią, tak i względem Rzeplitey równą moc, i nieodmienną na zawſze ſtałość mieć będą. Rozgraniczenia z wyrokow tego Sądu przez przyſięgłych Ziemiomiercow uſkutecznione, i przez tenże Sąd zatwierdzone ſtanowić będą wieczyſte granice, których trwałe na zawſze zachowanie upewnione mieć chcemy przez oſobne uſtawy, o nieuchronney powinności odnawiania granic między ſąſiedzkiemi Dobrami w pewnych zmianach czaſu temiż uſtawami oznaczyć ſię maiących.

IV.

Zalecamy także Aſſeſſoryom Koronney i Litewſkiey, aby w przeciągu lat dwoch ukończyły wſzelkie wiſzące ſprawy między Miaſtami wolnemi i Staroſtami, bądź o grunta, bądź o inne użytki z iedney lub z drugiey ſtrony zaprzeczone. Takiż czas lat dwoch Referendaryom Oboyga Narodow oznaczamy do oſtatecznego rozwiązania ſporow o grunta, ſwobody, iako też o daniny i powinności Włościanow w Królewſzczyznach oſiadłych, aby z wyrokow tegoż Sądu Referendarſkiego wyiaśnione zoſtały Prawa i nadania, iakie rzeczonym Włościanom ſłużyć okażą ſię, i dowiedzione będą, równie i odpowiadaiące tym nadaniom opłaty czyli powinności.

Gdyby żadna ſtrona wſzczętych dawniey ſpraw czyli to w Aſſeſſoryi, czyli w Referendaryi teraz nie dochodziła, tedy ile one ściągaią ſię do pożytku ſtron, za upadłe na zawſze poczytane zoſtaną. Ile zaś różnicę czynić mogą w dochodzie publicznym, doſtrzegać będą Kommiſſarze do tego dzieła wyznaczeni, aby rzecz z dowodow odkryta i uznana zoſtała pierwey, niżeli uchwalona tym Prawem przedaż Królewſzczyzn w ſkutku naſtąpi. Po którey żadne iuż takowe ſpory podnieſione być nie mogą, i Rzeczpoſpolita żadnego ſobie do nich zwrotu ani ſwoim Prawa nabywcom nie zoſtawuie.

V.

W celu iak naydokładnieyſzego dopełnienia zamiarow naſzych względem przygotowania Królewſzczyzn do wieczyſtey przedaży przez zupełne oczyſzczenie tych Dobr od ſporow prawnych, przez uſtanowienie wieczyſtych granic, i przez podział rozdzielnych części, oraz w celu iak naylepſzego urządzenia wewnętrznego ſtanu oſiadłości wieyſkich we wſzyſtkich Królewſzczyznach; przez co i los ludu pomyślny zoſtałby dokładnie zabeśpieczony, i dochod Skarbu Publicznego powiękſzony: wyznaczamy Kommiſſarzow nadzwyczaynych Skarbu Rzplitey, którzy do obowiązku całego ſkładu Kommiſſyi Skarbowych należeć nie maią, iednak związek i wſzelkie porozumienie z temiż Kommiſſyami mieć będą, i od nich wſzelkiey potrzebney wiadomości, rady, pomocy, zaſięgać maią: a iedynie urządzeniem Królewſzczyzn w porządku rozprzedania onych na wieczyſte Dziedzictwa Ziemiańſkie, zatrudnią ſię, przez cały czas urzędowania ſwoiego, to ieſt do zupełnego ſkończenia tey pracy i wygotowania Inwenterzow Podawczych i Summaryuſzow intrat, z których ſłuſzna cena wieczyſtey wartości tych Dziedzictw ułożona będzie. Spoſob poſtępowania w tym dziele niżſzemi artykułami opiſany, będzie prawidłem ich pracy i obowiązkow. Nadgroda zaś po ukończonym tak ważnym dziele dla nich przeznaczona, mieć będzie wymiar z doſkonałości ich roboty, a tym ſamym z powiękſzoney wartości tych Dobr nad ſtan dziſieyſzy: iako niżey poſtanowiemy. Tym czaſem, aby bez ſwoiey ſtraty tę zatrudniaiącą i koſztowną uſługę dla Skarbu Publicznego odbywali, podwoyną penſyą Kommiſſarzom Skarbowym oznaczoną dla tych nadzwyczaynych Kommiſſarzow Skarbu Rzeplitey corocznie wypłacać tak z Skarbu Koronnego, iako z Skarbu Litt. nakazuiemy. Oraz na Ziemiomiercow, Rachmiſtrzow, Piſarzow i wſzelkich Pomocnikow, których ci Kommiſſarze nadzwyczayni używać będą mieli potrzebę, tyle wypłacać corocznie zlecamy, ile ciż Kommiſſarze nadzwyczayni roſtropnością ſwoią umiarkuią i żądać będą. Pokładamy albowiem ufność w ich Obywatelſkiey gorliwości o oſzczędzenie Skarbu Publicznego, i ſpu-

ſzczamy ſię na rozſądek, z iakim wydatki do ważności pracy i do doſkonałości pracownikow, a razem do wynikaiącego ztąd większego Dobra ſtoſować należy. Dobranie tedy i ugodzenie takich pomocnikow światłu, i cnocie ſamych Kommiſſarzow, względnie do wydziału, iaki ſię ktòrym doſtanie, poruczamy.

VI.

Pragnąc iak nayſkuteczniey zapewnić pomyślny ſkutek tych zamiarow Naſzych, a znaiąc, iż to wſzyſtko naywięcey zawiſło od wyboru oſob na tych nadzwyczaynych Kommiſſarzow, których oſiadłość rękoymią będzie publiczney ufności, a gruntowna w tym rodzaiu rzeczy nauka i doświadczenie, tudzież niepoſpolita pracowitość zapewni doſkonałe wykonanie tego dzieła, ktòre ma być wzorem należytego urządzenia maiątkow Ziemſkich z ſtrony Rzeplitey, Powſzechności Obywatelſkiey do naśladowania wyſtawionym; niemniey też ma przynieść pewne zwiękſzenie publicznego dochodu, a ſtać ſię przytym dobrze obwarowanym ſkładem zawſze gotowego Skarbu Rzplitey. Więc przez całą Izbę Seymuiącą wybranych i ogłoſzonych mieć chcemy tychże Kommiſſarzow nadzwyczaynych, dla zupełnieyſzego upewnienia wyboru naſzego, ieżeli nie znpełnie iednomyślnym zdaniem, tedy większością dwoch trzech części przeciwko iedney.

VII.

W Koronie trzy naznaczamy wydziały, z których każdy około trzydzieſtu tyſięcy Dymow Wieyſkich według Taryffy z oſtatniey Luſtracyi Dymow wyciągnioney, obeymować będzie mniey lub więcey; nie przywięzuiąc ſię tak ściśle do liczby Dymow, iako raczey do porządnego rozkładu tychże trzech wydziałow, aby Kommiſſarze w wydziale ſwoim z większą zręcznością obiazd i dozor powinny odbywać mogli, i powierzone ſobie tych Dobr urządzenie łatwiey do ſkutku przywieść zdołali. W Wielkim Xięſtwie Litt. dwa wydziały obiąć maią wſzyſtkie Krôlewſzyzny Litewſkie, nie tak do równey liczby Dymow, albo dochodow Skarbowych teraźnieyſzych ſtoſowane, iako raczey w rozkładzie ſwoim dogodne Kommiſſarzom w zręcznym dopilnowaniu zleconego im dzieła.

Na każdy zaś wydział tak w Koronie, iako i w Litwie po dwoch Kommiſſarzow przeznaczamy.

VIII.

Doſkonałe urządzenie Krôlewſzczyzn do rozprzedania częściami, ieſt ogòlną powinnością czaſowego urzędu nadzwyczaynych Kommiſſarzow Skarbu Rzeplitey. Powſzechne dobro Narodu naypierwſzym ieſt celem tey przemiany Dziedzictwa Publicznego, w Dziedzictwa Obywatelkie prywatne. Poślednim zaś celem ieſt finalny zamiar powiękſzenia dochodu Publicznego, i utworzenia iak naywiękſzego kapitału maiącego oznaczać Skarb gotowy, ku utwierdzeniu potęgi i ſzanowności Rzeplitey. Z tych dwoch względow ogólna powinność doſkonałego urządzenia Królewſzczyzn w porządku rozprzedania onych na wieczność, w naſtępuiących ſzczegółach obiaśniamy i rozciągamy. — *1mo.* Obowiązani będą ci Kommiſſarze dopilnować zupełnego ukończenia wiſzących iakichkolwiek ſporow prawnych, czyli to o właſność Dziedziczną iakowych części od Staroſtwa oderwanych, i przywłaſzczanych do Dziedzictwa Ziemiańſkiego, czyli przeciwnie należnych z dowodu Prawa do Dziedzictw Ziemiańſkich, a oderwanych do Staroſtwa — Jako też ſpraw o przywłaſzczane na iedną i na drugą ſtronę grunta, i o prawdziwe granice, według Artykułu III. Co wſzyſtko uroczyſtym rozgraniczeniem zakończą; które wſzędzie od Ziemiańſkich Dobr naſtąpić ma, chociażby żadne nie zachodziły ſpory; iako też i z Miaſtami wolnemi, od których lokacyinego gruntu Dobra wſzelkie Ziemiańſkie czyli to dawne, czyli z teraźnieyſzych Królewſzczyzn w Ziemiańſką właſność przemienione, wiecznemi granicami oddzielone mieć chcemy. — *2do.* Dopilnuią także zakończenia ſporow wſzelkich tak w Aſſeſſoryach, iako i w Referendaryach ſtoſownie do tegoż Artykułu III. W czym wſzyſtkim Kommiſſye Skarbowe na żądanie tych Kommiſſarzow nadzwyczaynych, potrzebne uwiadomienia, i pomoc w użyciu Plenipotentow i Officyaliſtow Skarbowych dawać maią; a Plenipotenci i Officyaliści przez Kommiſſye wyznaczeni, w rzeczach do Urzędu Nadzwyczaynych Kommiſſarzow ściągaiących ſię, takie im poſłuſzeńſtwo winni będą, iak ſamym Kommiſſyom Skarbowym. Niemniey i Kommiſſye Woiewodzkie obowięzuiemy, aby na żądanie tych Kommiſſarzow nadzwyczaynych Skarbu Rzplitey wſzelką pomoc świadczyły, tak w okolicznościach załatwienia ſporow prawnych, i uſtanowienia wieczyſtych granic,

iako i w innych wſzelkich czynnościach, które do zupełnego urządzenia Królewſzczyzn, tym Prawem przepiſanego, dążyć będą. — *3tio.* Wewnętrzny ſtan oſiadłości na niewzruſzonych zaſadach urządzą; maiąc to w widoku, aby los Rolnikow uczynili pomyślnym i ſtałym przez te wſzyſtkie urządzenia i odmiany, które w każdym mieyſcu okażą ſię potrzebne i przyzwoite. Razem zaś aby w tey ſamey poprawie loſu włościan wynaleźli nowe źrzodła powiękſzenia wartości Dobr, dla przyczynienia Skarbowi Publicznemu znacznego dochodu.

IX.

Szczególne urządzenia tyczące ſię wewnętrzney oſiadłości, które nadzwyczayni Kommiſſarze Skarbu Rzplitey czynić maią, obeymą nayprzod ſtan gruntow. Dla tego zaczną od Geometrycznego wymierzenia każdey Królewſzczyzny z wyſzczególnieniem gruntow ornych, łąk, paſtwiſk i laſow; tudzież z oznaczeniem wſzędzie różnicy ziemi dobrey, śrzedniey i podłey; nakoniec granice używalne między wſiami bądź iedney Królewſzczyzny, bądź inney przyległey, na Mappie znaczone być maią. Tym czaſem zaś, kiedy Geometrowie zatrudnieni będą robotą ſwoią, w przeciągu tego czaſu, ſami Kommiſſarze używſzy przybranych Pomocnikow, weydą w rozpoznanie działow gruntowych Włościańſkich i Łanow Dworſkich, ile z opiſow podawczych i luſtracyinych Inwentarzow, iako też z wybadania od Gromad, docieczbędą mogli. Wyciągną ztąd zupełny opis podziału gruntow każdey oſady, iaki ieſt w teraźnieyſzym używaniu. Poznaią Prawa i nadania Włościańſkie; a co znaydą dowodnego, porządnie u ſiebie zapiſzą. Wypytaią ſię o wſzelkie powinności i zwyczaie, o daniny i opłaty, iakie rzeczywiście ſą w używaniu Staroſtow. Te u ſiebie znoſić będą z powinnościami w Inwentarzach Podawczych i Luſtracyinych zapiſanemi. Dochody z Aręd czyli z Propinacyi Karczemnych, i z innych źrzodek ſtałych, iakie ſię gdzie znaydą, dowodnie poznać maią i zapiſać. Nakoniec iaka może być ſzczególna każdych Dobr zaleta z poſady, z przyległości Miaſt i Portow, lub z innych ſzczegółow każdemu mieyſcu właściwych, wartość dziedziczną pomnożyć mogących: to wſzyſtko w opiſie ſwoim umieſzczą, aby w czaſie gotowe u ſiebie znaleźni wiadomości, z których dalſze rozporządzenia wypadać będą.

X.

Zaſięgną także dokładney wiadomości w każdym Powiecie, w zupełnym zgromadzeniu Kommiſſyow Powiatowych, iaka w różnych okolicach zwyczaiem powſzechnym uſtanawia ſię cena wſzelkich powinności i danin z Dóbr Ziemſkich, na wieczyſtą przedaż? Jaki wzroſt wzięła ta cena od lat kilku i kilkunaſtu? Wymiarkuią do iakiego ſtopnia mogłaby być podnieſiona ta cena w okolicznościach pomyślnych kraiu naſzego; w czaſie pomnożoney konkurrencyi do wolnego nabywania prawem dziedzicznym Dóbr Ziemſkich. Użyią i tey pilności, aby corocznie ziechali na mieysce Publicznych Kontraktow Obywatelſkich, względnie każdego wydziału, iaki ſię im do urządzenia doſtanie: gdzie uważać będą, iak ſię zwykle uſtanawia między Obywatelami wieczyſta cena Dóbr Ziemſkich? Z iakich źrzódeł i w iaki ſpoſob rachuią ſię intraty? iaki ieſt pokup na Dobra? — Wyrozumiewać bedą z światłych i cnotliwych Obywatelow, do iakiego ſtopnia ſłuſzna cena dziedzictwa Królewſzczyzn doprowadzona być może? Gdzie ſami Kommiſſarze, dla rozdzielności Kontraktow w iednym czaſie nie będą mogli dojechać, z przybranych Pomocnikow nayzdatnieyſze oſoby poślą i onym polecą, aby ſię o tym wſzyſtkim dokładnie zawiadomili. — Wſzelkie zaś takowe wiadomości, porównania i obſerwacye, czyli uwagi ſwoie właſne w porządnym opiſaniu zachowaią, aby z nich w czaſie korzyſtali.

XI.

Gdy Dzieło wymiaru Geometrycznego każdey Królewſzczyzny w całości zakończone będzie, i Mappa w zupełnym porządku złożona zoſtanie od Geometrow, wtedy Kommiſſarze ſami używaiąc do pomocy Geometrow, Rachmiſtrzow i Piſarzow przez ſiebie dobranych, znieſą wielkość gruntow włościańſkich i dworſkich z podania ſobie iuż wiadomą i opiſaną z rzeczywiſtą rozległością przez Geometrow wynalezioną. Doſtrzegą zaraz z tego porównania, co za układ wypada w nowym urządzeniu pomiarow ſtoſownie do prawdziwey rozległości gruntow, a z drugiey ſtrony względnie do liczby goſpodarzow rolnikow każdą oſiadłość ſkładaiących. — Zachowaią z zupełną dobrą wiarą i ſprawiedliwością, co z Praw i Nadań pewnych należeć komu znaleźli. Lecz dla powſzechnego i wſpólnego dobra

każdey oſady i dla ſtałych korzyści każdego Włościanina, takie wſzędzie pomiary gruntow zrobić każą, iakich mieyſcowy porządek wyciągać będzie, ocalaiąc każdemu właſność gruntową, iaka komu ſłużyła z nadania dowiedzionego, co do iey wartości; lecz gdzie potrzeba, używaiąc ſłuſzney zamiany. Rolnikom niedoſtateczny grunt poſiadaiącym oznaczą nowe wydziały w takiey doſtateczności, aby wyſtarczyć mogli z tey roli i na życie ſwoie i na wſzelkie opłaty od nich należne; nadto, aby w tymże ſtanie ſwoîm rolniczym znaleźli źrzòdło dalſzego dorobku przy należytey rządności. — Jeżeliby nie wyſtarczały pola gromadzkie na doſtateczne obdzielenie wſzyſtkich Włościan rolnikow, tedy łany dworſkie w podziały włościańſkie zaięte być maią. Gdzie ſą laſy znaczne, lub zarośle różne, tam ochotnikom goſpodarzom pewnym część iaką laſu, albo zarośli za ſłuſzną opłatę czynſzową do ich gruntu przyłączą i w pomiarach geometrycznie oznaczyć każą. — Paſieczyſka i pſzczelniki, ogrody, iako też ſtawki, ieżeli gdzie znaydą puſte, za przyzwoitą opłatę czynſzową nadadzą. Dawne w dobrey wierze poſiadane, przy właścicielach zachowaią. Zapewnią Włościanow wſzyſtkich, iż teraźnieyſze wydziały i nadanie gruntow wſzelkich, prawem wieczyſtey właſności i z potomkami ſwoiemi z nieporuſzonego na zawſze wyroku Rzeczypoſpolitey otrzymuią. Nadto, że napotym ciężarow żadnych publicznych z mocy Prawa znoſić nie będą, które dotąd Włościanow w Królewſzczyznach oſiadłych uciſkały nad równość z Włościanami w dawnych Ziemiańſkich Dobrach oſiadłemi, iako to: podwoyny zaciąg do woyſka, ſtanowiſka woyſkowe, i inne tym podobne; ale odtąd w wſzelkich Podatkach publicznych i powinnościach wſzelkiego rodzaiu względem rządu kraiowego, z Włościanami dawnych Dóbr Ziemiańſkich porównani będą.

W każdey wſi pomiary rolnicze i grunta wſzelkie do każdego wydziału goſpodarſkiego przyłączone, iako w Inwentarzu dokładnym, który za podawczy przyſzłemu Dziedzicowi ſłużyć ma, opiſane będą, tak na polach i mieyſcach wſzelkich oznaczone być maią znakami trwałemi, których odnawianie w pewnych czaſach każdey gromadzie wieyſkiey zalecone będzie. Też ſame pomiary i wydziały Mappa Geometryczna wſkazywać ma.

XII.

XII.

Wſzyſtkie Królewſzczyzny podzielone być maią na części w takim porządku, aby podzielnie rozprzedane być mogły; albo gdy złącznie w iedno dziedzictwo teraz przyidą, aby na potym w działach, ſpadkach i przedażach ſkładnie i bez przeſzkody w oſobne dziedzictwa rozchodzić ſię mogły. Tak podzielne Folwarki, czyli różne części do oſobnego goſpodarſtwa ſpoſobne, wnieſione być maią na oddzielne Mappy Geometryczne i w całym określeniu ſwoim do razu wieczyſtemi granicami oznaczone zoſtaną. Z tym iednak warunkiem, aby każdy Folwark, czyli oddział oſobne zagoſpodarowanie ſkładać maiący, doſtateczną wygodę goſpodarſką i względem ſamego Dziedzica i względem oſiadłości gromadzkiey, w ograniczeniu ſwoim znaydować mógł: nie dopuſzczaiąc takich podziałow, z których wynikałoby zmnieyſzenie wartości rozerwanych części, iaką one w złączeniu ſwoim mieć mogą, i na dal dla Dziedzica, i w czaſie przedaży na podnieſieniu ceny wieczyſtey dla Skarbu Publicznego. — Te przeſtrogi w ſzczególności rozciągamy do Kuźnic wſzelkich i innych takowych Fabryk, które bez zwykłey pomocy przyłączonych wioſek upadaćby muſiały.

XIII.

Powinności, daniny i opłaty wſzelkie przyſzłym Dziedzicom należeć maiące tak poſtanowią, aby wzgląd ſprawiedliwy był zachowany na Prawa i nadania, iakie ſłużyły Włościanom w Królewſzczyznach oſiadłym, tudzież, aby za uchylone ciężary publiczne, iakie nad równość Dóbr Ziemiańſkich Królewſzczyznom właściwe były; za przyczynione w nowych pomiarach grunta i za wſzelkie nadania; oraz za upewnioną właſność wieczyſtą nadanych gruntow, ſłuſzne powiękſzenie dochodu wynalezione było: tym bardziey, że na potym iuż ſamo-wolnym narzutom podlegać nie będą, ale pod opieką Prawa i Rządu, właſności i ſwobod ſwoich zawſze pewni zoſtaną.

Dla uſtanowienia tych ſłuſznych powinności, danin i opłat, uważać będą Kommiſſarze zwyczay Woiewodztw, Ziem i Powiatow i Okolic różnych ſtoſownie do wielkości pomiarow rolniczych i do dobroci gruntu, oraz innych mieyſcowych korzyści. Baczność także mieć będą na ſtan Włościanow i na

ſtan rolnictwa dworſkiego, aby do potrzeby obrabiania gruntow dworſkich robociznę uſtanowili. Gdzie zaś robocizna mniey potrzebna, albo wcale nie używana okazałaby ſię, lecz opłata zupełna w ſamych pieniądzach mogłaby być zawodna; tam zbożową daninę, mianowicie żyta i jęczmienia na browary i gorzelnie dla Dziedzicow przygodnego, lub w części, lub w całości z pewnego pomiaru gruntow oznaczą, iako i w innych produktach wieyſkich. Gdzie nakoniec pieniężne czynſze dogodne być mogą równie na ſtronę Dziedzica, iako na ſtronę Włościan zamiaſt wſzelkich innych powinności i danin, lub w większey części przy niektórych daninach, tam czynſze według ſtanu rzeczy aktualnego uſtanowione, do śrzedniey ceny zboża przyrównaią i oſtrzegą na ſtronę przyſzłych Dziedzicow, iż co kilkanaście lat czynſz takowy pieniężny do proporcyi ceny zboż teraz ztym czynſzem porównanych, zwiękſzać ſię powinien, ieżeli ciągiem lat podwyżſzona znaydzie ſię, na ten czas cena zboża tego ſamego w śrzednim umiarkowaniu z oſtatnich kilku lat wyciągnięta. Jeżeli zaś nie okaże ſię podwyżſzona w takowy ſpoſob zboż cena, tedy czynſze pieniężne bez żadnego podwyżſzenia na drugi takowy przeciąg lat płacone będą: i tak naſtępnie; zachowuiąc zawſze te zmiany, albo utwierdzenia iednakowych czynſzow, albo ich podwyżſzenia w iednakowey odległości lat kilkunaſtu, w przeciągu których pod żadnym pozorem nic do czynſzu tego przyczyniać Dziedzicowi nie wolno będzie; gdy też z drugiey ſtrony z powodu iakowego zniżenia cen zbożowych, początkowo uſtanowiony czynſz, iako i na zmianach ſwoich do ceny zboża ſtoſowany, zniżeniu podpadać nie będzie. Wſzakże iednak żadne inne goſpodarſkie Włościan korzyści i zarobki bądź naywiękſze z pomyślnością czaſow pomnożone, nowey opłacie czynſzowey na rzecz Dziedzica podpadać nie będą; chybaby wynikały z nowych dobrowolnych Kontraktow. Wolno zaś zoſtanie w każdym czaſie Dziedzicom i Włościanom zamieniać przez dobrowolne wzaiemne ugody i kontrakty, początkową Inwentarzem Podawczym uſtanowioną powinność i daninę, albo czynſzowe opłaty; iako to: powinność robocizny na daninę zbożową, lub inną, albo na czynſze pinężne. I przeciwnie obowiązek płacenia czynſzu pinężnego zamieniać na pewne daniny w produktach, czyli na robociznę: A takowe dobrowolne ugody pod

Prawa

Prawa powſzechne, ſtałość dobrowolnych Kontraktow zabeśpieczaiące, podpadać maią.

XIV.

Pomiary gruntow rolniczych tak rozróżnią w opiſaniu Inwentarſkim, aby wydziały goſpodarzow rolnikow zawſze utrzymywane były w pewney nierozerwaney całości. Równie także działy, pół-rolnikow, co ſtoſownie do różnych Prowincyow i Woiewodztw rozumieć ſię ma, gdzie różne podziały na włoki, pół-włoki, lub na grunta pługowe poczworne i parowe, albo inaczey zwane ſą w używaniu, oſtrzegaiąc, iż po zmarłym Oycu grunt iego od pewney miary w rozdział iść nie powinien; ale Syn ſtarſzy z Matką Wdową, ieżeli pozoſtaie i do goſpodarſtwa za uznaniem Zwierzchności Dworſkiey ieſt ſpoſobna, wſpólnie rządzić będzie. Inne zaś dzieci oboiey płci, gdy dla nich wydział gruntu z ſpoſobnością oſobnego goſpodarowania nie wypadnie, ſpłatę równą z dorobku oycowſkiego wezmą, ile maiątek wyſtarczy, bez odięcia matce z ſtarſzym ſynem doſtateczney ſpoſobności utrzymania gruntowego goſpodarſtwa, które po życiu matki w całości zoſtać ma przy ſtarſzym ſynie.

Gdyby zaś Włościanin grunt w rolniczym wydziale za prawem wieczyſtego nadania poſiadaiący, innemu ſprzedać chciał: to iemu wolno będzie, aby tylko Dziedzicowi okazał, że doſtatecznego zaſtępnika na ſwoim mieyſcu oſadza i grunt nad oznaczoną miarę nie zmnieyſzony iemu zoſtawuie. — Na co Dziedzic przyzwolenie ſwoie na piſmie wyda, aby to ſłużyło nowemu Nabywcy gruntu za dowod prawny otrzymaney własności wieczyſtey tego ſamego gruntu i całego obeyścia po pierwſzym oſiągnionego. —

XV.

Innym ludziom na gruncie oſiadłym, którzy nie tak z rolnictwa, iak z innego zarobku żyią, i rzemieſłem iakim, lub innym przemyſłem bawiąc ſię, bez trzymania roli dorobek ſwóy pomnażać mogą, iednak w pomoc do żywności i wygody ſwoiey część iaką gruntu utrzymuią, albo otrzymać żądaią, na ogrody, ſady, łąki, iako i na małe obſiewy zbożowe; prawem nadania wieczyſtego takowe grunta ſłużyć maią, za ſłuſzną opłatę czynſzu, lub inney daniny, czyli

robo-

robocizny iakiey: która ma być wyſzczególniona względem każdey części. Temi częściami Dzieci po Rodzicach dzielić ſię mogą, i w każdym czaſie takowe części podzielnie właściciel za wiadomością Dziedzica komu innemu ſprzedać ieſt mocen, z warunkiem opłacania przez Nabywcę czynſzu, lub daniny, iaka w każdey części należy.

XVI.

Gdzie ſzczupłość gruntow wieyſkich nie dozwala przyzwoicie obdzielić wſzyſtkich zaſiedziałych ludzi, w takiey doſtateczności, aby z nadaney ſobie roli żyć mogli, zwłaſzcza, kiedy ani rzemioſła żadnego nie umicią, ani w tym mieyſcu pewnego zarobku nie znayduią, i bez oſobnego pomieſzkania w komornym tylko ſiedzą, a żądaią ſami, aby w innym mieyſcu na doſtateczney roli oſadzeni być mogli, takich Kommiſſarze w inne Dobra do wydziału ſwego należące, gdzieby gruntu wolnego zbywało, przenioſą. Albo w nieſpoſobności dogodzenia onym tą ofiarą przenieſienia ich w inną Krolewſzczyznę, za wolnych od wſzelkiey na rzecz Dziedzica robocizny i opłaty, w podziałach ludności wieyſkiey zapiſać każą. Ogólnie zaś dla wſzyſtkich ludzi gruntu nie trzymaiących i pod żadnym Kontraktem nie zoſtaiących, wolność oſtrzegą przeyścia w każdym czaſie gdzie zechcą.

XVII.

Intraty Starościńſkie z Aręd, Propinacyi, Czynſzow Mieyſkich i z innych źrzodeł wynikaiące, wſzelkiemi dowodami maią bydź wyiaśnione, ieżeli ſą ſprawiedliwe i prawne. Zatym w ſzczegołach ſwoich, ile ich zamyka ſię w obrębie gruntu Mieyſkiego, będą wypiſane, i do Summaryuſzu Intrat każdey Królewſzczyzny oſobno przyłączone, w takim ſtopniu, w iakim znaydą ſię przez wyciągnięcie śrzedniey ſummy z trzech lat poprzedzaiących oſtatni rok tego urządzenia Królewſzczyzn, ninieyſzym Prawem nakazanego. Przyłączą nakoniec Kommiſſarze zdanie ſwoie: czyli na potym po rozprzedaniu Staroſtw zręczniey byłoby dla Kommisſyow Skarkowych wyciągać z Miaſt ten coroczny dochod przez używane w Miaſtach Licytacye? czyli raczey wypadałoby ſprzedać tenże dochod raz na zawſze Miaſtom, i upewnić ſtałą intratę dla Skarbu Publicznego; za którey pewność Rząd Municypalny w każdym mieyſcu odpowiadaćby muſiał Skarbowi Rzeczypoſpolitey? — O czym Kommiſſye w ſwoim czaſie Proiekt do Prawa podadzą.

XVIII.

Po uſtanowieniu powinności, danin i opłat wſzelkiego rodzaiu od Włościan z każdego pomiaru należnych, i z wſzelkiego nadania wynikaiących; po urządzeniu zupełnym przyſzło-podawczego każdey wſi Inwentarza, przyſtąpią Kommiſſarze do ułożenia ceny wſzelkich danin i robocizny, lub wyſiewow iaka w każdym mieyſcu według prawideł Artykułem X. obiętych, na wieczyſtę przedaż Dobr ſtanowić ſię może, bez uciążliwości względem kupuiących dziedzictwo. — Ztąd wyrachowaną na pieniądze ſummę wyciągną i wſzelki inny dochod z Czynſzow, z Aręd, czyli z Propinacyi, albo z Kuźnic, czyli innych Fabryk i iakichkolwiek źrzodeł gruntowych wynikaiący, opiſzą. Nakoniec z tego wſzyſtkiego Summaryuſz Intraty w gatunkach ſwoich mianowaney, ułożą, i dochod całkowity w ogólną ſummę ściągną, względnie do każdey części, albo Folwarku, iak z rozdziału przedażnych części, i z ograniczenia, według Artykułu XII. wypadło. Nadto, gdzie ſą laſy i bory, nad zwyczayną potrzebę Dobr, ſpoſobne do łatwego wynalezienia z nich pożytku, przyzwoicie te pożytki ocenią. — Dołożą ieſzcze w tym Summaryuſzu, ieżeli które Dobra ſzczegolną iaką zaletę maią z przyległości Rzek ſpławnych, Miaſt handlowych, albo z bliſkiego ſąſiedzkiego pogranicza.

XIX.

Te Krolewſzczyzny, które z pod Przywileiow dożywotnich wyſzły, innym nadaniom, przez Seymy uchwalonym, nie podpadały, lecz do rozrządzenia Kommiſſyow Skarbowych doſtały ſię: gdy za Kontraktami tychże Kommiſſyow przez licytacyą ſą wypuſzczone w dzierżawę na lat kilkadzieſiąt, nie inaczey mogą być rozprzedane na dziedzictwo, tylko za poprzedzaiącą dobrowolną ugodą z temiż Dzierżawcami o odſtąpienie Kontraktu: daiąc pierwſzeńſtwo tym ſamym Dzierżawcom do nabycia wieczyſtego dziedzictwa bez licytacyi, gdy powolnie ugodzić ſię zechcą z Kommiſſyami Skarbowemi o ſłuſzną cenę. Jednak i w takowych Królewſzczyznach pierwey dopełnione ma być zupełne urządzenie teraźnieyſzym Prawem przepiſane, nienaruſzaiąc w niczym Kontraktu Dzierżawcom ſłużącego.

XX.

Dopełnione przez wſzyſtkie poprzedzaiące ſtopnie dzieło urządzenia Krolewſzczyzn przynioſą Kommiſſarze nadzwyczayni Skarbu Rzeczypoſpolitey do Składu Kommiſſyow Skarbowych, tak w Koronie, iako i w Litwie; gdzie wſpòlnie w całym ſkładzie Kommiſſyow porządek naſtępney licytacyi ułożą, co nieuchronnie w przeciągu piątego odtąd roku ma być uſkutecznione, tak, aby w roku 1796. w Litwie na S. Jozef, a w Koronie o S. Janie Licytacye tych Dòbr zacząć ſię mogły. — Tych Licytacyow zupełne rozporządzenie w Składzie Kommiſſyow Skarbowych wraz z Kommiſſarzami nadzwyczaynemi ułożone będzie. Na trzy lata zupełne rozprzedanie podzielą; ktòre o Swiętym Janie, i pod czas Trzech-Kròlnych Kontraktow odbywać ſię ma w Koronie; w Litwie zaś na S. Jozef, i na S. Jerzy, a w części o S. Janie. Ułożywſzy ſłuſzną przedażną cenę każdey Krolewſzczyzny, rozdzielą Bilety oznaczaiące Staroſtwa w Prowincyi Wielkopolſkiey, w Prowincyi Małopolſkiey; w Litwie użyią podziałow ſtoſownych do łatwości ſprzedania w mieyſcach, lub w czaſie Kontraktow Litewſkich: W tym rozkładzie Bilety w naczynie przyzwoite włożą, z ktòrego loſami wyciągać każą na rok pierwſzy do ſprzedania, na rok drugi i trzeci; dzieląc przedaż na lata w ſummie ogólney zbliżaiącey ſię do ròwności na każdy rok. — Po takowym przeznaczeniu Staroſtw przez loſy na przedaż w każdym roku, ogłoſzą Kommiſſye Uniwerſałami, nayprzód co do przedania wypadać będzie w każdym roku; powtóre w iakim czaſie i mieyſcu, które Krolewſzczyzny rozprzedawane będą roku pierwſzego. Podobnym ſpoſobem ogłaſzać będą przez Uniwerſały dalſzą przedaż w roku drugim, i w trzecim.

XXI.

Ponieważ dla podzielnego rozprzedania tych Dóbr ſpoſobem Licytacyi, w czaſie iednym, a w różnych mieyſcach ta przedaż naſtępować muſi w Prowincyi Wielkopolſkiey, to ieſt o Swiętym Janie w Warſzawie, w Krakowie i w Poznaniu, więc dla dopełnienia tey Licytacyi, ieden z Kommiſſarzow Składu zwyczaynego Kommiſſyi Koronney, drugi Kommiſſarz Nadzwyczayny delegowani będą przez wybor Kommiſſyi w zupełnym Składzie, tak do Krakowa, iako i do Poznania: Ktòrym do pomocy przyłączy Kommiſſya po dwòch Officyaliſtow Skarbowych: Ktòre zaś Licytacye w Warſzawie przypadać będą, Kommiſſya Skarbowa Koronna zwykłym obrządkiem uſkuteczni. — Do Dubna na Kontrakty Trzy-Królne Deputacya poſłana będzie. W Litwie podobnym ſpoſobem na odległe mieyſca, tak, iak w Koronie deputowani zieżdzać będą. Spoſob Licytacyi używany przez Kommiſſye z oſtròżnościami, iakich doświadczenie nauczyło, w Składzie Kommiſſyow ułożony będzie; i według tego Licytacye wſzędy naſtępować maią. *Albo.* Spoſob tey Licytacyi, oſobną uſtawą o wſzelkich Licytacyach, w iakim układzie i porządku odbywane być maią, przepiſzemy.

XXII.

Ocalenie ſprawiedliwości dla Staroſtow i wſzelkich uprzywileiowanych Dzierżawcow, ktòrzy Krolewſzczyzny poſiadaią, lub do oſięgnienia ich po zeyściu Dożywotnikow ſłużące ſobie, maią Prawa, tym ſpoſobem dopełnione mieć chcemy.

1mo. W iakiey proporcyi należy Staroście, albo innego tytułu Dzierżawcy część Intrat z mocy Przywileiu i Prawa na teraźnieyſzym Seymie zapadłego, w takiey ſamey proporcyi zupełną część dochodu procentowego od ſummy ſzacunkowey za dziedzictwo ſamą przedażą uſtanowić ſię maiącey, dla nich zachowuiemy na wſzyſtek czas, iaki ich Prawa i Przywileie zaięły. Wytrąciwſzy tylko na rzecz Skarbu Publicznego dzieſiątą część tego dochodu odpowiadaiącą wartości wieczyſtego Dziedzictwa Rzeczypoſpolitey ſamą dopiero przedażą zrealizowaney i do rzeczywiſtego użytkowania przywiedzioney, ktòra pod Prawa doczeſne Staroſtow i innych Dzierżawcow nie podpadała; przeto ani do ocalenia ſłużącey im własności nie należy. Lecz wreſzcie zupełny udział prowentu, z Prawa im zachowany, mieć będą. Z tey przyczyny, ieſzcze i to waruiemy, iż iako żadna intrata mieyſka do przedaży na wieczyſte dziedzictwo Ziemiańſkie, należeć nie będzie, tak z niey zupełna część Staroście z Praw iemu ſłużących przypadaiąca, bez wytrącenia dzieſiątey części liczyć ſię ma.

2do. Gdziekolwiek Staroſtowie, lub innego tytułu Dzierżawcy założyli, dotąd koſztem ſwoim dla wygody własney, mieſzkania, Rezydencye, Pałace, ogrody: ieżeliby przez Licytacyą komu innemu doſtały ſię

takowe Dobra, tedy iako te wygody i ozdoby w cenę Skarbową za wieczyſte dziedzictwo wchodzić nie będą, tak nabywca nowy Dziedzic nieinaczey do oſięgnienia przez Licytacyą dziedzictwa przychodzić ma, tylko za poprzedzaiącą ugodą z Staroſtą, czyli Dzierżawcą i opłaceniem iemu zgodnie całey wartości tych wygod i ozdob mieyſcowych. Gdyby tego w przeciągu trzech mieſięcy nie dopełnił, tym ſamym Staroſta w takiey ſamey cenie dziedzictwo bierze, iaka przez Licytacyą zoſtała uſtanowiona. Wſzakże gdyby w tey cenie dziedzictwa przyiąć nie chciał, tedy na żądanie iego Kommiſſya Woiewodzka w zupełnym ſkładzie Sąd Polubowny z pomiędzy ſiebie oznaczy wyciągaiąc przez loſy, iednego Super-Arbitra i dwóch Arbitrow, ktòrzy na gruncie w przytomności obydwóch ſtron rzeczone wygody i ozdoby mieyſcowe ſłuſznie ocenią i nowemu Dziedzicowi wyrokiem ſwoim nakażą, aby przeſzłemu Staroście, czyli innego tytułu uprzywileiowanemu Dzierżawcy, zapłacił pod ſurowością Prawa.

3tio. Inne koſzta Staroſtow, czyli wſzelkich Dzierżawcow uprzywileiwwanych, tak dotąd łożone, iako i te, ktòre odtąd łożyć będą na budowy goſpodarſkie i na wſzelkie reparacye; na zaięcie, albo wyczyſzczenie ſtawow, oſuſzenie łąk, lub innych gruntow, na wydobycie pol nowych, zgoła na podwyżſzenie zwykłego dochodu: doſtatecznie nadgrodzone im będą w zupełnym uczeſtnictwie oſtrzeżoney dla nich części z tego ſamego dochodu, ktòrego podwyżſzenie, zwiękſza razem udział intraty dla nich ſamych. W czym ſamym zapewnienie maią, że nie zoſtaną próżne ich nakłady, ktòremi ſtan Dòbr w poſiadaniu ſwoim będących, ciągle polepſzać zechcą, dopòki przedaż wieczyſta nie naſtąpi.

4to. Jeżeli Nabywca nowy Dziedzic Inwentarzow gruntowych przeſzłego Dzierżawcy właſnych i wſzelkich Remanentow do niego należących zgodniey nie zakupi, tedy do trzech mieſięcy zachowania tego wſzyſtkiego na gruncie dozwolić ma. Szczególnie zaś co do zboż tak w ſnopie, iako i w ziarnie wzbronić nie może i dłużſzego czaſu, ieżeli potrzeba będzie.

XXIII.

Lubo wſzelkie Krolewſzczyzny w podziałach urządzeniem Licytacye poprzedzaiącym, obię-

tych, do Taryff Skarbowych zaciągnięte być maią, i w takich podziałach do Licytacyi ſłuſzna cena na każdy wydział założona będzie; iednak wolno być ma iednemu Nabywcy zakupić więcey części, gdy ſię o cenę podzielenie zgodzi, chociażby nabycie iego zaymowało około tyſięcy N. dochodu rocznego, iaki na wieczność od ſummy ſzacunkowey wypadać będzie.

XXIV.

Do nabywania Dziedzictwa tych Dobr przepiſanym licytacyi ſpoſobem, przypuſzczamy wſzelkich ochotnikow nietylko kraiowych Obywatelow, którym Prawa nabywania Dobr Ziemſkich dozwalaią, ale i Cudzoiemcow, którzyby w Polſzcze oſieść poſtanowili, i na to podległość ſwoią urzędownie zapiſali przed Pieczętarzami Koronnemi albo Litewſktemi; z warunkiem, aby tacy nowi Polſcy Obywatele od czaſu nabycia Dobr w Polſzcze albo w Litwie, iuż na potym żadną ſłużbą ani Woyſkową, ni Cywilną obcym Monarchom obowiązani nie byli: a nieuchronnie w przeciągu lat *N.* — do kraiu Polſkiego ſprowadzić ſię powinni, pod utratą tego Dziedzictwa, i wſzelkiego nakładu na kupno iego.

XXV.

Kupuiący iakąkolwiek część, albo więcey części z Królewſzczyzn ſtoſownie do zamiaru tego Prawa, dzieſiątą część wartości iaka w cenie od Kommiſſyow podana będzie, wnieść ma do Skarbu Rzplitey: i to wſzyſtko, ile przez Licytacyą na podaney od Kommiſſyow Skarbowych cenie podnieſie. A tak iuż dla Skarbu Publicznego naprzeciw wſzelkim zawodom i opuſtoſzeniu Dobr, beśpieczeńſtwo doſtateczne w tych ſamych Dobrach będzie, których wartości część znaczną każdy nabywca opłaci; przeto też od reſztuiącey tylko ſummy ſzacunkowey na potym procent do Skarbu opłacać ma. Jeżeliby który Nabywca zrzucił ſię z kupna, utraci to wſzyſtko, co wniosł do Skarbu za podnieſioną cenę w Licytacyi nad założony przez Kommiſſye ſzacunek Dobr; utraci także połowę dzieſiątey części ròwnie wnieſioney do Skarbu za uſtanowiony przez Kommiſſye ſzacunek. Dòbra zaś takim ſpoſobem zwròcone do pierwſzego rozporządzenia, znowu innym ochotnikom przedane będą.

Wnieſienie do Skarbn dzieſiątey części, i tey całey ilości, iakaby z podnieſienia ceny przez Licytacyą wypadła, rozumieć chcemy, bądź w naturze ſumm pieniężnych, bądź w wartości Papierow pewnych, albo w pewności zaręczenia na mocnym i powſzechnym kredycie wſpartego: byle tylko licytuiący nie przy ſobie ſamym zatrzymał ten funduſz, z którego Skarb Publiczny należytość ſwoią odbierać ma.

Użycie tego funduſzu na iſtotne dobro kraiu oſobną uchwałą rozrządziemy.

XXVI.

Summę ſzacunkową przy każdych Dobrach zoſtaiącą w zwyczaynym u nas rachunku z proporcyi procentn pięciu od ſta, czyli za prowent roczny licząc na wieczność prowent dwudzieſtoletni, wyciągniętą, bez uciążenia Dziedzicow powiękſzoną mieć chcemy, w proporcyą zniżenia procentu od 5. do 4. od ſta, iaki od ſumm wſzyſtkich, które po uczynionym wyżey odtrąceniu na tych Dobrach zoſtaną, na zawſze oznaczamy. Przeto ſummy kapitalne na tychże Dobrach zoſtaiące przyczynieniem iedney czwartey części powiękſzone być maią, tak iakby w kupnie Dobr za prowent iednoroczny liczony był na wieczność prowent dwudzieſto-pięcio-letni. I od ſumm tak wyrachowanych nie więcey iak po cztery od ſta na przyſzłość bez żadney na zawſze odmiany, Dziedzice Dobr teraz od Rzplitey w Dziedzictwa przemienionych co rok opłacać będą, w dwoch ratach, zaczynaiąc pierwſzą ratę w poł roku od obięcia Dobr w użytkowanie nowego Dziedzica.

XXVII.

Nadto dla ſłuſznego zwrócenia Skarbowi Rzplitey łożonych koſztów na urządzenie Królewſzczyzn w porządku wieczyſtey przedaży, zkąd i dla nabywcow nowych Dziedzicow nie poſpolite wynikaią korzyści; zwłaſzcza, kiedy z nabyciem Dobr Geometryczne Mappy bez oſobnego koſztu mieć będą; każdy nabywca nowy Dziedzic zamiaſt zwykłego porękawicznego, po złotych dziewięć od tyſiąca ſzacunkowey ſummy iaka na Dobrach zoſtanie, i wyrachowana będzie według Artykułu poprzedzaiącego, do Skarbu wnieſie zaraz po ſkończoney licytacyi.

XXVIII.

Po uſkutecznioney zmianie Królewſzczyzn w Dobra Ziemiańſkie, prowent z Miaſt dotąd

dotąd przez Staroſtow lub innych Dzierżawcow ciągniony, iaki z oſtatniego wyrachowania Kommiſſarzow Nadzwyczaynych znaleziony będzie, wproſt do rozrządzenia Kommiſſyow Skarbowych należeć ma. Staroſtom zaś i innym Dzierżawcom, według Artykułu XXII. ich należytość w całości dwiema ratami, tak iak do Skarbu Rzplitey, od nowych Dziedzicow Ziemſkich wypłacana będzie, pod warunkiem użycia równey exekucyi w przypadku uczynionego Staroſtom przez tychże nowych Dziedzicow zawodu, którą Staroſtowie lub inni Dzierżawcy dawnieyſi Królewſzczyzn przez Superintendentow Prowincyonalnych Skarbu Rzplitey zyſkiwać maią, albo za należne od ſiebie podatki publiczne Superintendenci należność ſwoią na delatę przekażą.

Gdyby Staroſtowie i inni uprzywileiowani Dzierżawcy żądali od nabywcow, nowych Dziedzicow, opłacenia ſobie w ſummie kapitalney wartości doczeſnego prowentu, i Nabywcy nowych Dziedzictw zgodziwſzy ſię dobrowolnie, opłaciliby im w takowy ſpoſob doczeſne Prawo; iuż potym ſami na ich mieyſcu tegoż prowentu używać będą, dopoki tych przeſzłych Dzierżawcow uprzywileiowanych Prawa nie zgaſną.

XXIX.

Szacunkowy kapitał z przedaży Królewſzczyzn wynikaiący, i na tych Dobrach zachowany zaſob Skarbu gotowego oznaczać będzie, i iedynie w gwałtowney potrzebie na obronę kraiu i beśpieczeńſtwa powſzechnego w przypadku woyny, w części ruſzony być może; lecz nie inaczey, tylko za poprzedzaiącym wyrokiem zupełnego Seymu iednomyślnością albo większością zdań. W żadnym zaś innym przypadku użycie iakieykolwiek części tego Skarbu mieyſca mieć nie ma, chybaby zupełną iednomyślnością całego Seymu na widoczne i nadzwyczayne powiękſzenie publicznego dobra Narodu. Jednak władza wykonawcza nigdy pod żadnym pozorem dotykać ſię tego kapitału domyſłem ſwoim mocna nie będzie, pod ſurowością Praw *de crimine peculatûs* przepiſanych.

Aby zaś nienaruſzone zachowanie tego Skarbu, ſzczególnie na obronę powſzechną w zaſob odłożonego, iak naymocniey zabeśpieczone być mogło, i aby w powſzechney ufności Narodu utwierdzone zoſtało, waruiemy, iż na żadne dary, na żadne iakiekolwiek nadgrody albo ofiary, nietylko

komukolwiek, z powodu, iakiey bądź zaſługi, ale ani Nam Królowi i Naſtępcom Tronu: w żadnym ſkładzie Seymu, Skarb ten naruſzonym być nie może; i że takowe użycie iego, chociażby iednomyślnością Seymu naſtąpić miało, za gwałkowne nielegalne i nieważne w całym Narodzie poczytane być ma, deklaruiemy. Nadto odwracaiąc wſzelkie powody wprowadzenia tey materyi na Seymie czyli to z Propozycyi od Tronu, czyli z Inſtrukcyi Woiewodzkich, lub nakoniec przez używane wnieſienia Seymuiących, przyſtoſowane tutay mieć chcemy warunki w pierwſzym Artykule nınieyſzey uſtawy położone, mocą których zabeśpieczyliśmy wſzelkie nadania Ziemſkie i Dziedzictwa z Królewſzczyzn utworzone, nietylko od naruſzenia ich pewności i ſtałości, lecz nawet od wſzelkich wnioſkow tym Nadaniom i Dziedzictwom przeciwnych. — Z taką ściſłością i całość Skarbu tego gotowego od naruſzenia iego na iakiekolwiek darowizny, nadgrody i ofiary, zabeśpieczamy.

XXX.

W przypadku użycia kapitału tego w części iakiey na obronę kraiu, iedynie za wyrokiem Seymu, iako ieſt w poprzedzaiącym Artykule oſtrzeżone: nie inaczey Kommisſye Skarbowe wyciągnąć będą mogły przeznaczoną ſummę, tylko w rownym rozkładzie na wſzyſtkie Dobra teraz w Ziemiańſką własność przemienione, tak aby w iednakowym uproporcyonowaniu pewney ilości od ſta, każdy Dziedzic z ſumm ſzacunkowych część upłacił, względnie do każdego oddziału Dobr Taryffami wyſzczególnionych; i to nie od razu: lecz w pewnych oznaczonych przez Kommiſſye czaſach doſtatecznie przedłużonych, i ſpoſobności goſpodarſkiey dogadzaiących; tudzież z powinną bacznością na to, aby ogólna w kraiu cyrkulacya pieniężna, żadnego gwałtownego wzruſzenia nie cierpiała. Ile zaś ſumm ſzacunkowych upłaconych będzie, od tyla procent iuż na potym odpadnie: o czym Dziedzice kwitami Kommiſſyow każdemu z oſobna oddziałowi Dobr ſłużącemi zapewnieni być maią.

Kiedy zaś Skarb Publiczny w czaſie naſtępnym, zwroci podnieſienie ſummy na te ſame Dobra, w takim rozkładzie, iak były podnieſione, Dziedzice na odwrot przyiąć one powinni będą: aby w iednym zawſze porządku i w całości ten Skarb gotowy przy tych ſamych Dobrach zoſtawał. Przeto ieżeli

żeli tym czaſem w mieyſcu podnieſionych ſumm Dziedzice dług iaki zaciągnęli, ten dług zwróconemi od Skarbu Publicznego ſummami znieſiony będzie.

XXXI.

Wymiar nadgrody dla Kommiſſarzow Nadzwyczaynych Skarbu Rzeplitey.

Lubo ſama cnota Obywatelſka przy świałtey znaiomości rzeczy, wybranych przez Nas Kommiſſarzow nadzwyczaynych, zaręcza Nam ich pilność i dokładność w powierzonym dziele doſkonałego urządzenia Królewſzczyzn, i wynalezienia ſłuſzney wartości wieczyſtego Dziedzictwa; atoli znaiąc winną im za nadzwyczayne i w rodzaiu ſwoim trudne prace, nadgrodę: ſpoſobem wymierzenia tey nadgrody natężyć chcemy ich pilność. Przeto chcemy mieć wyciągnioną tę nadgrodę z procentu od powiękſzonego dochodu, który cenę przedażną Królewſzczyzn ſtanowić będzie, nad dochod oſtatniemi luſtracyami okazany; tak aby od pierwſzego miliona nad oſtatnią luſtracyą wynalezionego rachowane były, 7 od ſta; od drugiego miliona czyli od każdego ſta w drugim milionie po 9 od ſta; w trzecim milionie takimże ſpoſobem po 12. od ſta w czartym milionie także po 12. Równie i w dalſzych milionach po 12. od ſta, ieżeliby nowo wyrachowany dochod nad luſtracyiną intratę wyżey zaſiągnął. Gdzie zaś pewną ſummę kapitalną do wartości z dochodow zwyczaynych wymierzoney, przyczynią, wynalazłſzy onę z ſzczegolnych korzyści gruntowych przezornością i dociekaniem ſwoim odkrytych: z takiey ſummy przedażą na Dziedzictwo realizowaney po 3. od ſta na nadgrodę dla Kommiſſarzow zarachowane będą. Jaka zaś ſumma z takiego rachunku procentow, i od powiękſzonego dochodu, i od ſumm wartość dziedzictwa pomnażaiączch, wypadnie na całym ogóle Królewſzczyzn Koronnych, ta razem zliczona do rownego podziału między ſześciu Kommiſſarzow w Koronie użytych, należeć będzie. — Podobnie i w Litwie dla czterech Kommiſſarzow Litewſkich, z takiegoż ogółu, i takimże ſpoſobem wyrachowaną ſummę na rowny podział przeznaczamy. Którą nadgrodę Skarby Oboyga Narodow po ſkończonych licytacyach, z wnieſionych do Skarbu ſumm przez rozkupuiących te Dobra, wypłacić maią, tymże nadzwyczaynym Kommiſſarzom, każdemu z oſobna za kwitem iego.

XXXII.

Porownanie Dobr Ziemſkich względem iednakowych ciężarow Publicznych.

Równość Obywatelſka, równa ſprawiedliwość dla wſzyſtkich, i ſama Rządowa polityka wymaga, aby Dobra i maiątki wſzelkie iednakowey własności, iednakowym ciężarom Publicznym podlegały. Nowe Ziemiańſkie Dziedzictwa z przedaży Królewſzczyzn powſtaiące, nie będąc bynaymniey rożniącym ſię nabyciem dla nowych Dziedzicow, iak ſą wſzelkie inne kupna Dobr Ziemſkich, bądź za gotowe pieniądze nabywane, bądź za przeięciem cudzych długow oſięgnięte, które zwykłym podatkom Publicznym podlegać muſzą: a w cenie przedażney zbywaiący Dobra Dziedzic takowy ciężar gruntowy z ceny ſzacunkowey potrąca, albo kupuiący w miarę podatkowego ciężaru cenę zniża. Przeto i Rzplita w przedaży Królewſzczyzn na Dziedzictwa Ziemiańſkie, wſzyſtkich Nabywcow oſtrzeżonych mieć chce, że te Dobra oprocz wſzelkiey opłaty za wartość Dziedzictwa z wſzelkiemi pożytkami iego, bądź gotowizną zaſpokoioney, bądź w obowiązku corocznego dochodu procentowego przy Dobrach zachowaney, równy na potym Ziemiańſki podatek dzieſiątego groſza, iak inne dawne Dobra Ziemiańſkie znoſić będą, zaraz od przemiany własności ich ogòlney w własność prywatną Obywatelſką, rachuiąc z nich groſz dzieſiąty od takiey intraty, iaka oſtatnią luſtracyą wyprowadzona była; gdy w tym ſpoſobie, i pod równym wymiarem, intraty Ziemiańſkie ſtanowione były, i temu podatkowi uległy. Ròwnie na dalſzą przyſzłość od iednakowego rozkładu ciężarow publicznych, ieżeliby iakie z Prawa powſzechnego wypadały, wyięte nie będą; iako też na wzaiem pod zadnym pozorem, większych nad dawne Ziemiańſkie Dobra podatkow, nigdy narzuconych mieć nie mogą. —

XXXIII.

Zaſtąpienie tym-czaſowe przyſzłego dochodu z przedaży Staroſtw.

czyli

Antycypacya w Biletach Skarbowych.

Gdy użyta zwłoka czaſu w dopełnieniu iuż zapadłego Prawa nieodzowney przedaży Królewſzczyzn, poświęcona być ma doſkonałemu tych Dobr urządzeniu, i razem powiększeniu ich dziedziczney wartości; zkąd utworzony będzie i kapitał ſzacunkowy nie równie większy, niżeli mógł być wyciągniony z aktualnego tychże Królewſzczyzn ſtanu: i dochod ſtały na przyſzłość zoſtanie powiększony; niemniey z układu warunkow tey przedaży weydzie na ten czas do Skarbu Publicznego tak znaczna gotowizna, iż z tych ſamych źrzodeł, które Nam dobrze użyta zwłoka otworzy, zdołamy na potym zaſtąpić czaſowy niedoſtatek dziſieyſzy, i zrownać ſtały dochod Publiczny z zwyczaynemi wydatkami Rzeplitey. Znaydziemy w tym ſamym źrzodle przyſzłey przedaży Królewſzczyzn nowy doſtatek i gotowy funduſz na umorzenie tym-czaſowego zakładu, który na dopełnienie dochodu wydatkom teraźnieyſzym odpowiadaiącego, potrzebnym być uznaiemy. Przeto ſpoſobem antycypacyi na ten przyſzły rachunek przedaży Staroſtw, poſtanawiamy utworzyć corocznie trzy miliony Złotych Polſkich w Biletach Skarbowych, które w wypłatach zwyczaynych dla Woyſka, i na inne z przepiſu Prawa wydatki w równym podziale na dwie Prowincye Koronne, i na trzecią Prowincyą Litewſką, iako też i w równym rozkładzie na zwyczayne raty przez Kommiſſye Skarbowe wydawane będą w przeciągu tych lat kilku, dopoki przedaż Królewſzczyzn ſkutku brać nie zacznie.

Te zaś Bilety w wſzelkich dochodach Skarbowych, równie iak gotowe pieniądze przyimowane będą, z zyſkiem dla wypłacaiącego, po pół od ſta przy każdym płaceniu, bądź w zwyczaynych ratach podatkowych, bądź w innych dochodach do Adminiſtracyi Skarbu Publicznego należących. Co iako rękoymią dobrey wiary i pewney wziętości tych Biletow nayściśley zachować Kommiſſyom Skarbowym przykazuiemy, pod ſurową odpowiedzią z ich oſob, iako w rzeczy kredyt Publiczny, który ieſt Skarbem Narodowym, intereſſuiącey. Zapewniamy i to w ſzczegòlności, iż w czaſie licytacyi Staroſtw na dziedzictwa, wſzelkie ſummy, które za kupno tych Dobr w gotowiznie do Skarbu Rzplitey przychodzić maią, ieżeli temi Biletami płacone będą, także po pół od ſta na zyſk wypłacaiącego uczynią, chociażby kto całą należytość temi Biletami opłacał.

Urządzenie tych Biletow z przezornością zabeśpieczaiącą od łatwego zfałſzowania, dla zupełney iednoſtayności, powierzamy

ſamey Kommiſſyi Skarbu Koronnego; która część ich do Skarbu Litt. według przepiſu teraźnieyſzego Prawa, na zwykłe raty wydawać będzie. Chcemy zaś, aby naywyżſzey wartości Bilety nie przechodziły Zł. Pol. *N.* — iako też, aby w pewney części dla łatwieyſzey cyrkulacyi wydawane były Bilety waloru niżſzego; wſzakże nad Zł. Pol. *N.* nie zniżone.

XXXIV.

Jak tylko z przedaży Staroſtw utworzy ſię nowy dochod i nowy funduſz w gotowiźnie, już więcey Bilety nowe wychodzić nie będą. Te tylko, które w przeciągu lat kilku przychodziły, i w cyrkulacyi na ten czas znaydować ſię będą, równą zawſze wziętość zachowaią, i z iednakowym zyſkiem dla wypłacaiących dochody Publiczne przyimowane będą do Skarbu Rzplitey. Naſtępnie zaś w każdym roku Skarb Rzplitey część tych Biletow wykupi, które przez Kommisſye Skarbowe publicznie ſpalone będą. A ile ich za każdym razem wykupionych i zniſzczonych zoſtanie, o tym powſzechność kraiowa Uniwerſałami Kommiſſyow obwieſzczona będzie.

Z

Gestr. Tolen

253.

L